

TRIGLAVSKI NARODNI PARK 2005

Izdal in založil: Javni zavod Triglavski narodni park
Glavni in odgovorni urednik: Janez Bizjak, u. d. i. arh.
Uredil: Janez Bizjak
Avtor: Davorin Koren, u. d. i. živ. teh.
Soavtor: Janez Bizjak (etnologija planinskega pašništva, arhitekturno izročilo, pogled v zgodovino)
Lektoriranje: Jana Cedilnik
Prevod: Darja Pogačnik
Oblikovanje: Gaya
Fotografije: Janez Bizjak, Davorin Koren, arhiv KSS Tolmin
Tisk:
Naklada: 250 izvodov
Datum: Pripravljeno septembra 2005
Tiskano 2006

CIP - kataloški zapis o publikaciji:

Poglavitni namen popisa mlečnih planin v Zgornjem Posočju je bil predvsem ugotoviti njihovo trenutno gospodarsko stanje, ugotoviti najbolj pereče probleme, s katerimi se ukvarjajo uporabniki, ter opredeliti možnosti za njihov nadaljnji razvoj.

Gospodarjenje s planinami v Zgornjem Posočju ima tisočletno tradicijo. Na ohranjanje te tradicije do današnjih dni so vplivali različni dejavniki – geografski, podnebni, ekonomski, politični. V publikaciji so vplivi na razvoj planin podrobno opisani, vsekakor pa gre človeku-domačinu največja zahvala, da v Zgornjem Posočju še obstajajo planine s predelavo mleka.

Molzno živino pasejo na 1300 ha pašnih površin, od katerih jih leži kar 75 % znotraj meja Triglavskega narodnega parka. Raba kmetijskih površin s tradicionalnimi načini kmetovanja, kot je planska paša, je smiselna in zaželen način ohranjanja kulturne krajine.

Z zaščito geografskega porekla za izdelke, ki se na teh planinah izdelujejo (sir Tolminc, Bovški sir), s primerno podporo v smislu ukrepov slovenske kmetijske politike ter navsezadnje s pravilno organiziranostjo sicer stabilnih dolinskih kmetij lahko pričakujemo, da bodo naše planine živele naprej.

The prime objective of the survey of dairy pastures in the Zgornje Posočje region was mainly to establish their current economic reality, to define the main problems of the pasture users, and to identify options for further development of dairy pastures.

The mountain Pasture management in the Zgornje Posočje region goes back a thousand years. Various factors, ranging from geographical and climatic to economic and political, have had a major influence on the preservation of this tradition to the present day. In the publication you can find a detailed description of the development factors. Nevertheless, it is the local people who deserve the utmost credit for keeping the tradition of milk processing alive in the pastures of the Zgornje Posočje region.

Grazing of dairy cattle goats and sheep is done on 1300 hectares of pasture land; 75 percent of which lies within the boundaries of the Triglav National Park. The use traditional farming methods, such as controlled grazing, is a sensible and desired way of preserving the cultural landscape.

The protection of the geographic origin of the products, produced on these mountain pastures (Tolminc cheese, Bovec cheese), the adequate support provided by the Slovene agricultural policy measures and an appropriate structure of the otherwise stable valley farms will undoubtedly ensure the existence of our mountain pastures in the future.

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Pričujoča knjiga po svoji vsebini noče biti nič več in nič manj kot zapis o gospodarjenju v enem najbolj dragocenih prostorov Julijskih Alp – pašnih planinah visoko pod mogočnimi gorami nad dolino Soče.

Pa vendar je ta knjiga mnogo več – je zapis o izjemni gospodarski, socialni in kulturni dediščini pašništva. Prav zato smo se v Triglavskem narodnem parku odločili raziskati in zapisati današnje stanje na planinah, saj želimo zavestno povezati preteklost in sedanost za odločitve o prihodnosti.

Ko se je Davorin Koren, univ. dipl. inž. živilske tehnologije, avtor pričujoče knjige, sam doma s kmetije pod Krnom, pred osmimi leti odpravil “popisovat” planine s predelavo mleka nad dolino Soče, je bila naša ambicija skromna: ugotoviti smo želeli, kakšno je dejansko stanje na planinah v Zgornjem Posočju, in iz tega izluščiti poglobitvene ukrepe, ki bi pomagali ohraniti in naprej razvijati to starodavno in učinkovito obliko gospodarjenja s travnatim svetom – pravzaprav enim redkih naravnih bogastev sveta v tesnih alpskih dolinah.

Vendar ni ostalo le pri tem. Vzporedno so se pričeli razvijati in odvijati številni projekti, med njimi tudi dva zelo pomembna: razvoj ekološkega kmetijstva in geografska zaščita kmetijskih izdelkov sira Tolminc in Bovškega sira, kar je združilo tudi moči sirarjev in zajamčilo prepoznavnost mlečnih izdelkov s posoških hribov in iz Triglavskega narodnega parka.

Obdobje osmih let, ko smo pripravljali to knjigo, je zaznamovano z mnogimi

dogodki, ki dajejo knjigi posebno težo in dodaten argument za objavo.

Knjigi in njenemu avtorju časovni razpon nastajanja zagotovo ni škodil. Davorin Koren je ob tem delu dozorel v strokovnjaka, ki zna razumeti občutljive krogotoke iz zornega kota kmeta in iz zornega kota naravovarstvenika, kar daje delu posebno težo.

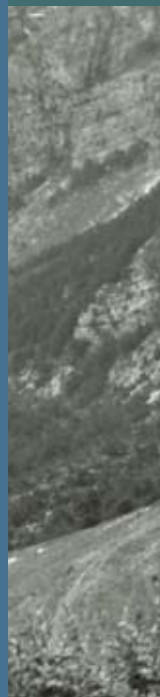
In še nekaj je gotovo – te knjige ne bi bilo ali pa bi bila zelo drugačna, če s svojimi mnenji, znanjem in izkušnjami pri njenem nastajanju ne bi sodelovali številni ljudje.

Posebna zahvala velja:

- sirarjem in pastirjem, članom pašnih skupnosti iz Zgornjega Posočja, ki so sodelovali pri nastajanju te knjige s številnimi informacijami in spodbudami, pogovori z njimi pa so prinesli tudi mnoga strokovna spoznanja in dobre rešitve za nekatere probleme;
- Bogdanu Črvu, Janiju Mlekužu, Stojanu Ščuki in Jožetu Vončini, kolegom iz Kmetijskosvetovalne službe Tolmin, ki svojega zelnika niso ogradili z visoko ograjo, ampak so velikodušno dovolili tudi sosedovim kozam, da so se do sitega napasle. Ta odprtost nas je vse pripeljala mnogo dlje, kot smo si upali verjeti: kmetijsko okoljski programi, razvoj ekološkega kmetovanja, uspešni projekti obnove sirarn in številna izobraževanja so prostoru, v katerem delamo, odprli nove možnosti in ti uspehi so tudi del našega skupnega dela;
- Janezu Bizjaku, nekdanjemu direktorju Triglavskega narodnega parka, ki je delo vsa leta spremljal in spodbujal ter dopolnjeval s širokim znanjem in poznavanjem zgodovine planinskega pašništva in naseljevanja krajev pod Krnom.

Vzponi in padci, zamiranje in ponovni vzponi planinskega pašništva so vedno najbolje pokazali dogajanje v kmetijstvu in družbi – pri tem se vse do danes ni prav nič spremenilo. Ko vzamemo v roke to knjigo, ne pozabimo: naše današnje gospodarjenje s svetom visokogorskih pašnikov bo jutri zgodovina – kaj bo zgodovina poročala, je seveda odvisno od našega dela danes!

Marija Markeš, direktorica Triglavskega narodnega parka

Uvod

Ko slišimo besedo »planine«, največkrat pomislimo na planinstvo, na sprehode po gorskih prostranstvih, na dopustniško doživljanje gorskega sveta. Ko pa govorimo o naših planinah, mislimo na planino, ki pomeni gospodarsko združbo posameznih kmetov oziroma zaokroženo enoto visokogorskih pašnikov ter pripadajočih objektov.

Planine torej za planinca ali turista pomenijo mesto sprostitve in nabiranja novih moči za vsakdanje življenje.

Za kmete, ki tu gospodarijo, pa planina lahko pomeni tudi možnost dodatnega zaslужka, vsekakor pa nadaljevanje tisočletne tradicije in s tem nekakšno povezavo s predniki, ki so to tradicijo ohranjali do današnjih dni. Če poskušamo sklepati, zakaj so se ljudje sploh lotili gospodarjenja in navsezadnje tudi življenja v tako težavnih razmerah, ugotovimo, da je bil to izhod v sili, iskanje novega življenjskega prostora. V teh krajih so bili ljudje vedno na robu preživetja, uspeli so lahko le, če so živeli v popolnem medsebojnem sožitju in sožitju z naravo.

Ko so s prihodom Marije Terezije na oblast planine dobile še večjo gospodarsko vrednost in so se s kmetijsko odvezo leta 1848 uredila tudi lastniška razmerja, so bili izpolnjeni dodatni pogoji za nadaljnji razvoj visokogorskega pašništva. Vrednost planinske paše se je začela strmo dvigati. Dosegla je najvišjo mogočo stopnjo organiziranosti in postajala je zanimiva tudi za nižinske kmete.

Zakaj starodavne in v življenju preizkušene organizacijske metode danes izgubljajo veljavo? Čeprav bi lahko rekli, da sta motivacija in želja po ekonomskih učinkih danes celo večji od takratnih, pa so skupni cilji tisti dejavnik, ki začne motiti »sodobni« način razmišljanja. To se kaže tudi v dejanskem gospodarskem stanju na posameznih planinah. Brez jasnih in predvsem skupnih ciljev ter složnosti sodobnih planšarjev se bo namreč to stanje zanesljivo še poslabšalo.

Za današnje kmete planinska paša kot takšna ni več nuja, saj se kmetijske površine zaraščajo celo v dolini; je pa priložnost, da se z skupnim delom povečajo izkoristki kmetovanja. Kakovostni mlečni izdelki, ki jih izdelajo in pravilno tržijo na planini, so za obiskovalce namreč več kot samo hrana, za kmeta pa preprosto možnost dobrega zaslужka.

Etnologija planinskega pašništva

Planinsko pašništvo je zaznamovalo pet tisoč let človekove navzočnosti in preživetja v Alpah. Od francoskih Alp na zahodu do slovenskih na vzhodu se je na podlagi tisočletnih izkušenj in vedno boljšega poznavanja narave oblikovala gospodarska dejavnost, ki je lahko preživela le zaradi posebnega odnosa do narave. Naravne vire in dobrine uporabljati in ne izrabiti, izkoriščati, a ne izkoristiti, jemati in sočasno ohranjati ter varovati, to so bila in so še temeljna spoznanja planinskega gospodarstva. Govorimo lahko o skoraj zgledni obliki človekovega poseganja v mogočni alpski ekosistem. Ravnesje med rabo in varstvom je bilo mogoče ohranjati le zaradi spoznanja, da je človek samo del večjega naravnega sistema, in ne njegov izključni gospodar ter uporabnik – misel, ki je zasidrana v antropocentričnem načinu razmišljanja, po katerem je človek krona stvarstva in središče narave. Spoznanje, da narave ne smemo brezobzirno izkoriščati, se zrcali v sistemu planinskega pašništva. Gre za posebno obliko gospodarjenja, ki je drugod v Evropi ne poznajo. V vseh alpskih predelih se je ta posebna oblika utrdila kot stalno kroženje iz doline do visokogorskih pašnikov. Ta gospodarski krog, nekateri ga imenujejo tudi živinorejsko leto, se je začel vsako leto znova s premikom živine (goveda ali drobnice) iz dolinskih vasi na tako imenovane spodnje ali senožetne planine; konec junija (na šentjanževo) so gnali živino naprej na visoke planine, kjer so sirili in pasli do začetka septembra, ko se je začelo vračanje na senožetne planine. Tu je živina ostala oba jesenska meseca, dokler je bilo kaj paše in dokler je ni prvi sneg konec oktobra ali sredi novembra usmeril nazaj v hleve, kjer je prezimila do spomladi, ko se je opisani krog začel znova. Ker so bile razmere v gorah trde in paše ni bilo dovolj za vse, se je v stoletjih izoblikoval poseben pašni red. Prva ga je v uradni obliki

odredila Marija Terezija. Pravice do paše so bile strogo odmerjene. Veljala je posebna hierarhija pašnih upravičencev in delitve dela. Pašne pravice so bile dodeljene kmetijam, posameznim hišam v dolini. Temeljno pravilo je bilo, da je gospodar lahko pasel toliko živine, kolikor je pozimi lahko preživi s senom in otavo, ki jo je poleti pripravil s košnjo na dolinskih travnikih in na senožetnih planinah, rovtih. To preprosto pravilo je pomenilo, da so bile vse travniške in senožetne površine skrbno pokošene, očiščene, stalno vzdrževane. Danes bi temu rekli, da je bilo s tem poskrbljeno za redno vzdrževanje in nego kulturne krajine. Dandanašnje zaraščanje oziroma spreminjanje kulturne krajine v alpskih dolinah je samo odsev velikih sprememb v kmetijstvu, prve vidne posledice teh sprememb so bile in so še opuščene planine ter propadajoče pastirske stavbe. Gospodarski krog planinskega pašništva je (bil) sklenjen krog soodvisnosti in pogojene povezanosti. Kadar je popustil en člen, je krog razpadel. Povojne spremembe kmetijske politike v dolini so do temeljev spremenile socialno in starostno sestavo, predvsem pa so popolnoma izničile tisočletne vrednote. Planinsko gospodarstvo, gorsko kmetijstvo in pašništvo niso le gospodarska dejavnost. So edino gospodarstvo, ki je prežeto s kulturo. Zato govorimo o gospodarski kulturi, kmetijski kulturi, agrikulturi, kulturi preživetja.

Opisani krog živinorejskega leta drugod v Alpah imenujejo tudi transhumanca. Pomeni selitev oziroma preseljevanje živine v gorah. Danes ta pojem uporabljajo za posebne zelo množične selitve živine, predvsem drobnice, iz ene alpske pokrajine čez gorske prelaze v drugo pokrajino. Najbolj znane so vsakoletne selitve – tudi tisoč ovac – iz Južne Tirolske v Italiji na Severno Tirolsko v Avstriji. Tudi v Posočju poznamo podobne primere, ko so kmetje z

južne oziroma sončne strani gnali živino čez prelaze na severno stran: vasi ob levem bregu Soče so pasle na Polju nad Krnskimi jezerom, včasih so Trentarji pasli na Komni oziroma na bohinjski strani.

Tudi obrnjeno: nad Zapodnem v Zgornji Trenti, visoko pod Jalovcem in na sončnih pobočjih pod Prisanikom (trentarska stran) so pasli kmetje iz Kranjske Gore in Rut (danes Martuljek). Od tod tudi za Zgornje Posočje nenavadna imena planin nad Trento: Rutarska Trenta, Kranjska planina.

Pašni red, ki je bil temelj poletnega življenja in gospodarjenja na planinah, je bil obenem svojevrsten zakonik delovne discipline, delovne morale in pravičnosti.

- 1 – Sleme od zgoraj
- 2 – Zapleč
- 3 – Goričca
- 4 – Kal

Dr. Henrik Tuma, Planina Zapotok, 1385 m (Planinski vestnik 1922, str. 157)

»Tretji dan po prihodu živine v planino se tehta vse mleko živine tistega dne; 24 funtov mleka se imenuje napa ali nafa in sicer po nemškem načinu; po laškem pa ima 20 funtov. V Trenti in Soči velja deloma nemška, deloma laška napa! Na vsake štiri nape pride en pastir, navadno 84 dni skupne paše. Vsak pastir, in toliko tudi spravnik, dobi po 14 – 16 kron na napo. Tako navadno pride na pastirja s snédnekom vred okoli 100 kron zaslužka. Štiri nape skupaj se imenujejo mezda. Od tega imajo oni gospodarji živine ime, ki imajo štiri nape. Pastirji in spravnik dobe poleg plačila sekiro, tobak in odejo, pastirji pa tudi plašč proti dežju in vsak po enega jagneča ali kozliča. Spravnik je gospodar v stanu. On kupuje sirkovo moko, sol, otrobe in druge potrebščine. Prvi dan molže v planini gre na račun cele kompanije, t.j. lastnikov živine, tako tudi drugi in tretji dan. Merodajen za število mezd je rezultat tehtanja tretjega dne. Četrty dan molže gre spravniku. Često se le-ta pogodi namesto molže za gotovo težo sira, navadno 140 funtov in 50 funtov skute. Za spravnikom 5 dni molže tvori stójino, t.j. zakupnina lastnikom rože. Za njimi dobe na vsako mezdo po en dan gospodarji živine. Za temi dobe pastirji tri dni molže, ki se imenuje »snedenci«. Za »snedenci« pridejo zopet deležniki kompanije. Molža na dan sv. Lovrenca, 10. avgusta, gre lastnikom rože, da kupujejo in vzdržujejo skutnik (kotel za sir) in opravo, potrebno za sirjenje. Mezdariji vzdržujejo spravnike in pastirje, drugi člani planinske družbe pa plačujejo na vsako napo 14 – 16 kron in to se imenuje »vnanjica«. Iz te se plačajo vsi stroški za obratovanje planine. Kar ostane, se razdeli po meri mleka med vse deležnike«.

Vse je bilo odvisno od vsakdanjega trdega dela in skupnih obveznosti. Opis pašnega reda in delavnika na planini Zapotok nad Zadnjo Trento, pred prvo svetovno vojno ga je zapisal dr. Henrik Tuma in ga z objavo v Planinskem vestniku rešil pozabe, je čudovit dokument socialne pravičnosti ter doslednosti in spričevalo danes zanemarjene kulture, ki se je s stoletnimi izkušnjami utrdila v gorah nad Sočo.

Arhitekturno izročilo – kulturna dediščina planin

Meja med soškim in savskim delom Julijskih Alp, razvodnica med Črnim in Jadranskim morjem, je meja dveh kultur. Poenostavljeno povedano, govorimo o kulturi kamna na primorski oziroma soški strani in o kulturi lesa na gorenjski. Na hišah in pastirskih stavbah na Gorenjskem ni težko prepoznati kulturnih in arhitekturnih vplivov osrednjega alpskega prostora, tako kot ni težko na stavbah Posočja prepoznati močnih vplivov Furlanije in Sredozemlja. Tudi nestrokovnjaki lahko že na prvi pogled razločijo značilno bohinjsko hišo od one na Tolminskem in na Bovškem. Raznolikost kulturne dediščine, vse drobne posebnosti, ki jih drugod ni, pomeni bogastvo bivanjske kulture.

Podobno pestro je tudi stavbno izročilo pastirjev v Zgornjem Posočju. Pastirske stavbe ovčjih planin v porečju zgornje Soče (Trenta, Bavšica, Koritnica) z značilno pravokotno postavitvijo v strmo pobočje in z višinskimi zamiki, prilagojenimi strmini, so edinstven spomenik etnološke dediščine. Obnovljene stavbe na planini Za skalo so zadnji avtentično ohranjeni ostanki izročila ovčarjev. Takih stavb drugod v slovenskih Alpah ni, ni jih tudi nikjer v drugih alpskih pokrajinah. Drugačni od opisanih so stavbe in pastirska naselja na planinah za govedo pod Krnom, v kobariškem in tolminskem delu. Značilne majhne hleve na planini Zaprikraj, po načinu gradnje sodeč gre za stavbno izročilo zgodnjega srednjega veka, je načel potres leta 1976, močno pa jih je poškodoval potres leta 1998.

S postavitvijo novega skupnega hleva in popravilom sirarne sta opešali volja in potreba po obnovi stavb izjemne etnološke vrednosti.

Od podkrnskih planin sta najbolj značilni naselji planina Kuhinja in planina Kašina. Stavbam na planini Leskovca, Slapnik in Zaslup se poznajo nepopravljive spremembe, ki so jih povzročili vihar soške fronte in potresi. Podobno velja za pastirska naselja planin v porečju Tolminke.

Planine v Zgornjem Posočju imajo zaradi soške fronte spremenjeno podobo. Na porušene zidove so gradili zasilne strehe z zasilno kritino iz rebraste pločevine, ki je je bilo povsod dovolj. Z njo so bili namreč pokriti strelski jarki na soški fronti. Te pločevinaste strehe so ostale do druge svetovne vojne, ko je bilo spet dovolj pločevine iz razrezanih bencinskih sodov. Pločevinaste strehe na soških planinah niso nikakršna kulturna dediščina ali staro, avtentično stavbno izročilo, temveč vojna dediščina. Pred prvo svetovno vojno so bile stavbe na tolminskih in kobariških planinah pokrite s slamo, nad Trento pa z lesom. ■

Pogled v zgodovino

Zgodovina Zgornjega Posočja je razgibana in bogata. Sistematična arheološka izkopavanja na Mostu na Soči (Sv. Lucija ob Soči), na Tonocevem gradu pri Kobaridu, pred 1. svetovno vojno na Raveljniku pri Bovcu ter številna manjša sondiranja in naključne najdbe dokazujejo, da je bilo Zgornje Posočje v prazgodovini, antiki in zgodnjem srednjem veku pomemben in podnebno ugoden naselitveni prostor. Lega na sončni strani Julijskih Alp in obvladovanje starožitnih trgovskih poti, ki so z jadranske obale vodile ob Soči in Nadiži čez Alpe proti severni Evropi do Baltiškega morja, sta dala temu prostoru še dodatni strateški pomen, ki se je žal potrejeval v številnih vojnah, nazadnje v prvi svetovni vojni. Med selišči, postavljenimi na dominantnih točkah nad sotočji dveh rek, izstopa halštatsko (starejša železna doba) naselje pri sv. Luciji; po njem se železnodobna kultura v našem Posočju imenuje svetolucijska kultura. Gradišče na svetolucijskem hribu je bilo tudi izhodišče za prehod v Bohinj, na območje malo znane, tri tisoč let stare železarske tradicije.

Prazgodovinsko, antično ter srednjeveško rudarstvo in železarstvo v Julijskih Alpah (Komna, Bohinj, Pokljuka, Mežakla, Trenta) in dokumentirana trgovska naselja ob Soči niso zmogli preživeti brez poseljenega zaledja, ki je imelo povsod nalogo oskrbe s hrano. Zato smemo sklepati, da so nekatere pašne planine v Zgornjem Posočju enako stare kot dolinska naselja. Takšno sklepanje potrjujejo najdbe fragmentov keramike, lončevine, bronastih in železnih predmetov. Najdene črepinje strokovnjaki časovno opredeljujejo v železno in antično dobo.

Na podlagi arheoloških najdb upravičeno domnevamo, da je po Zgornjem Posočju vodila tudi ena izmed jantarskih poti Jadran-Alpe-Baltik, v antiki nedvomno najpomembnejša trgovska žila. Iz Nadiških dolin naj bi ta pot vodila čez planino Božca, na pobočju Kobariškega Stola, po Bovški kotlini in čez Predel na Koroško. Izkopavanja na Tonovcovem gradu pri Kobaridu in ostanki rimske ceste pod trdnjavo Kluže pri Bovcu in v Loški Koritnici so otipljiv dokaz starosvetnega

življenja ob Soči. Pisni viri in dokumenti so še premalo raziskani. Shranjeni so v arhivu čedadskega kapitlja, predvsem pa v Ogleju. V teh virih je omemba »transalpinskega« prehoda čez Škrbino (neposredna povezava med Tolminom in Bohinjem). V oglejskih listinah je tudi prva omemba planin v Zgornjem Posočju: v letih 1178 so že zapisane planine pod Krnom, v 14. stoletju je omenjena planina Kašina. Od planin nad Trento je prva omenjena Trebiščina (Trabisina), leta 1328.

Planine Zgornjega Posočja so ogledalo nekajtisočetne gospodarske kulture oziroma kulture preživetja v Julijskih Alpah. Ovcereja, živinoreja, sirarstvo in železarstvo so spodbujali in omogočali stalno naselitev. Kdo so bili naši skrivnostni predniki? Kdo so bili staroselci, na katere spominjajo stara ledinska imena? Nosilci prazgodovinskega pašništva in železarstva v Alpah naj bi bili Kelti in Veneti. Njihovo staroselsko izročilo živi v številnih pravljicah in legendah, v imenih rek, gora, dolin in planin, predvsem pa v jezikovnih posebnostih in pojmi, povezanih s pašništvom in sirarstvom, razumljivih samo še našim ljudem; drugi alpski narodi ne poznajo več pomena izrazov tamar, komar, utro, hudert, jahčer, kempač, nafa, mera, prosnica, roglja, razor, salarje, žmitek ipd. Po najdenih sledovih domnevamo, da so se najvišje pašne planine, predvsem na gorenjski strani, razvile sočasno z rudarstvom in železarstvom (iskanje in nabiranje rude, taljenje v talilnih jamah in pozneje v vetrnih pečeh), morda celo zaradi oskrbe z vsakodnevno prehrano rudarjev visoko v gorah. Železarstvu v Julijskih Alpah pripisujejo skoraj tri tisoč let staro zgodovino, tudi zato smemo pripisati enako starost najstarejšim planinam.

Železarsko in pastirsko izročilo je starejše, kot so nekateri pripravljene priznati.

7

Nekritično prepisovanje in ponavljanje nepreverjenih domnev ni smiselno. Opisi za Trento denimo govore, da so prvi naseljenci prišli tja šele v srednjem veku, ko sta se začela rudarstvo in fužinarstvo. Ti prvi prišleki naj bi bili kaznjenci in ubežniki iz Južne Tirolske, iz Poadižja. Z njimi naj bi se v 16. stoletju začelo trentarsko železarstvo. S seboj naj bi prinesli tudi ime, ki naj bi jih spominjalo na dom: Trenta, Trentino, Trident. To domnevo je v svoji Zgodovini Tolminskega postavil Simon Rutar, za njim so jo povzeli Jože Abram in vsi, ki so pozneje opisovali preteklost Trente. Domnevo o rudarskih prišlekih iz Poadižja potrjujejo poslovenjeni furlanski, ladinski in tirolski priimki, značilni za Trento in Sočo. Toda ob teh poslovenjenih priimkih so še starejši, popolnoma slovenski. Rudarski in fužinarski doseljenci niso bili nikakršni kaznjenci ali ubežniki, kot se je zapisalo Rutarju, ampak ljudje, ki so bili v takratnem sistemu vrednotenja zelo visoko: iskalci rude, rudarji, topilci in fužinarji se bili v srednjem veku posebno privilegirani poklici. Cesarska oblast jih je iz Furlanije in Poadižja naselila v Trento, enako tudi v Bohinj, med domačine, ki so se dotlej ukvarjali povečini z živinorejo. Vsaj dvesto let pred prihodom tujih rudarjev v Trento so v oglejskih listinah že omenjene pašne planine. Za Trento to

- 5 – Slapnik Stan
- 6 – Zaslapp
- 7 – Trebiščina
- 8 – Božca
- 9 – Sleme pred Stanom

8

9

pomeni, da so bile planine obljudene že več stoletij pred prihodom tistih, ki naj bi dolini šele dali ime. Zato se ponuja druga domneva, da so Trenta (slovenska in tirolska) in ledinska imena na Tolminskem ostanek davne kulture v Alpah, spomin na staroselce in njihovo pašništvo ter železarsko izročilo visoko v gorah.

Kar smo pred leti le slutili, se je v obdobju 2000–2005 potrdilo. Gre za domnevo, da so bile planine v Zgornjem Posočju obljudene tudi v najstarejših arheoloških obdobjih: v srednji kameni dobi ali mezolitiku (8000–4500 pr. kr.) in v novi kameni dobi ali neolitiku (4500–2500 pr. kr.). Predvsem

so bile to prisojne podkrnske ravnice visoko nad Kobaridom in Tolminom. Planine Zaprikraj, Zaslup, Kašina in Pretovč so po svoji nadmorski višini 1000 do 1400 m in po pašnih razmerah primerljive z največjimi pašnimi planinami v Alpah, kot sta Vercors v Franciji in Saissera Zajezera na Tirolskem ter Karnijske planine. Tam so v zadnjih dvajsetih letih našli osupljivo veliko ostankov in dokazov občasnih bivalič kamenodobnih lovcev in prvih pastirjev.

Bogata tuja literatura o prvih seliščih v Alpah je vzbujala prepričanje, da so pred dawnimi tisočletji tudi sončne in tople južne strani Julijskih Alp poleti dajale zavetje in preživetje prvim prebivalcem. Odkod so prihajali in kako so živeli, ostaja za zdaj skrivnost.

Vztrajno iskanje po svežih krtinah in kravjih stečinah je obrodilo prve navdušujoče sadove. Najdena drobna kamnita orodja omogočajo prvo, za zdaj še pogojno domnevo: na Kašini in na Pretovču so že pred 10.000 leti občasno

bivali mezolitski lovci, na Zaslupu in Zaprikraju pa že pred 6.000 leti tudi prvi neolitski pastirji.

Stare naselitvene sledi nakazujejo tudi številna ledinska imena, ki označujejo reliefne in krajinske posebnosti, značilne za poledeno dobo: z umikajočimi se ledeniki so v Julijskih Alpah ostajala barja, močvirja, jezerca, luže, potoki, blata. O tem pripovedujejo imena ledin nad dolino: Za jezerci, Za jezeram, Za lužo, Lužnica, Lepoč, Lopučnica, Bala, Za bajerjem, Na jezerce, Na jezeri, Kaluža, Bajerji, Depje, Močila, Blatce, Čerča. Ljudje, ki so dajali ta ledinska imena, so še videli in poznali številne stoječe vode, sicer ne bi vedeli zanje in jih ne bi mogli poimenovati. Dandanes teh posebnosti ni več, ostala so samo še lepa starožitna imena, ki dokazujejo, da so ljudje pred dawnimi stoletji in tisočletji občasno bivali v gorah nad Sočo.

Sožitje med pastirji in rudarji je narekovala medsebojna odvisnost. Kmetje so oskrbovali s hrano tudi ogljarje, kopiščarje.

Sekanje gozdov in kuhanje oglja je bilo večkrat neusmiljeno in uničujoče. Cesarska oblast je kazensko preganjala neodgovorne posameznike, ki so samovoljno sekali gozdove ob Soči in nad njo za ogljarstvo ali pa za izvoz v Benetke. S posebnimi dovoljenji, imenovanimi patenti, so ljudje dobili pravico do sečnje in kuhanja oglja, drugi pa za nabiranje ali kopanje železne rude. Potrebe po železu – za orodje in orožje v številnih vojnah – so bile nenasitne. Železarski in rudarski poklic je bil tako prednosten, da so bili rudarji in fužinarji oproščeni sicer obvezne vojaščine, ki je trajala nekaj let, in deležni ugodnosti pri plačevanju davkov. Gozdove nad Soško dolino so zaradi ogljarstva in železarstva posekali in opustošili vsaj trikrat. Prvič ob koncu železne dobe, drugič ob zatonu rimskega imperija in tretjič v 18. stoletju. Izpraznjene in gole gozdne površine so pomenile konec železarstva. Potrebni je bilo nekaj stoletij, da si je narava opomogla in so zrastle novi gozdovi; takrat se je ponovil vzpon železarstva, ogljarstvo je dobilo nov les, dokler gozdov niso spet izčrpali. Večkratni zaton železarstva pa ni pomenil konca pašništva. Ta dejavnost se je razvijala naprej. Tudi za izkoriščanje planin za pašo so dobili posamezniki in vaške srenje posebna cesarska dovoljenja, patente. Pašni red in iz njega izhajajoče pravice so se ohranili do druge svetovne vojne.

Toda brez sporov tudi tu ni šlo. Razmere za preživetje v gorah in dolini so bile trde. Simon Rutar je na podlagi oglejskih virov opisal oborožene spopade, prave male vojne, med kmeti in pastirji s kobariških planin ter onimi na bovški oziroma čezsoški strani. Ne smemo pozabiti, da je po planinah nad Sočo (Krnsko pogorje in Spodnje bohinjске gore ali Peči) v srednjem veku tekla meja med Beneško republiko in habsburškim cesarstvom. Nadzor nad to mejo je bil poverjen

- 10 – Prode
- 11 – Slapnik
- 12 – Sleme pred mlekarno
- 13 – Polog
- 14 – Sleme
- 15 – Kuhinja (pastirji)
- 16 – Kuhinja

svobodnim kmetom kosezom iz Bohinja. Za ta privilegij so morali občasno bivati na prehodih Bača, Suha, Škrbina in Lepoč ter nadzorovati tovarnike in trgovce. Živahna trgovina z živino, soljo, tobakom, kresilniki, vinom, predvsem pa z izdelki iz železa je bila strogo usmerjena na omenjene čezalpske prehode in pogojena s pobiranjem mostnin in mitnin v dolini. Tihotapstvo čez druge, skrivne in neuradne prehode je bilo prepovedano in sankcionirano s hudimi denarnimi kaznimi, zaporom, prisilnim delom na galejah ali dolgim služenjem v vojski. Planine v Zgornjem Posočju, ki so ležale ob teh trgovskih poteh ali blizu njih, so imele pomembno vlogo v prehrani in prenočevanju tovarnikov ter drugih staroveških in srednjeveških popotnikov. Različna gospodarska in politična sistema (Benetke, Dunaj) sta zaznamovala tudi način življenja in gospodarjenja na planinah. Planinsko pašništvo nad Sočo je bilo urejeno drugače kot na drugi, to je bohinjski strani. Te razlike so ostale do danes.

Najhujšo preizkušnjo so doživeli ljudje in kraji v Zgornjem Posočju med prvo svetovno vojno. Soška fronta je opustošila vse. Ne le dolinska naselja, tudi pašne planine in njihove stavbe so bile požgane in porušene. Prebivalce so pred izbruhom fronte odpeljali kot vojne begunce v posebna taborišča v Zgornji Avstriji. Ob koncu vojne so se vračali na uničene domove in uničene planine. Vračali so se na nič in začeli iz nič. ■

Podnebje

Podnebne razmere so za planinsko gospodarstvo zelo pomemben dejavnik:

- prilagajanje rastlinstva podnebnim in vremenskim razmeram ter njihovim spremembam, kar v obliki osnovne živinske krme neposredno vpliva na kakovost mlečnih izdelkov;
- vpliv podnebja na počutje, obnašanje in proizvodne lastnosti določene vrste ali pasme živine, ki se tu pase;
- vpliv podnebja na počutje človeka in njegove ekonomske učinke.

Na splošno je za Zgornje Posočje značilno, da postajajo sredozemski vplivi vse izrazitejši. V zadnjem desetletju opažamo višje povprečne letne temperature in razmeroma mile zime z manjšimi količinami snežnih padavin.

Večje podnebne razlike med posameznimi območji Zgornjega Posočja sicer nastajajo zaradi razlik v nadmorski višini, zaprtosti dna dolin in kotlin ter vmesnih grebenov in slemen, pogosto pa tudi zaradi različnih leg.

Od naštetih dejavnikov je odvisna bujnost vegetacije in s tem trajanje pašne sezone. Čeprav vemo, da je sedanja slika rastlinstva le prehodna stopnja v nenehnem spreminjanju narave, lahko trdimo, da je k takšni sliki pripomogel tudi človek, ko je začel prodirati v višine s planinskim pašništvom. Obrnjen proces pa poteka v zadnjem času, ko pašništvo v visokih legah opuščajo in prej aktivne površine preraščajo gozdne, še bolj pa grmiščne združbe.

1 – Pašniki v dolini planine Zaprikraj

Lega planin

Po statističnih podatkih je Posočje zelo bogato s padavinami, saj je letno padavinsko povprečje več kot 2000 mm. Za planinsko gospodarstvo tega območja so seveda pomembni podatki iz poletnih mesecev.

Velike količine poletnih padavin so za planine koristne, ker ostaja paša sveža, saj tudi šibkejši studenci ne presahnejo in se nabira voda v rezervoarjih, zbirališčih kapnice in naravnih napajališčih. Zmanjšajo se tudi težave sirarjev, ki imajo v tehnoloških prostorih brez kontrolirane klime neprimerno manj težav kot v vročih sušnih obdobjih. Res pa je, da prinesejo razmeroma vlažna poletja hitre vremenske preobrate in temperaturne spremembe, ki lahko poslabšajo med drugim tudi proizvodnost in zdravstveno stanje živine.

Na splošno se v Posočju uveljavlja »sredozemsko-gorski« tip podnebja z nekaterimi spremembami, ki so odvisne od nadmorske višine in lege. ■

Velike razlike v oblikah in značilnostih zemeljskega površja na omenjenem območju se kažejo tudi v načinu izrabe visokogorskih planšarij. Razmeroma bujna vegetacija in kakovostnejše pašne površine ob vznožjih jugozahodne strani Spodnjih bohinjskih gora (planine Lom, Podkuk in Stador) se seveda bistveno razlikujejo od zelo strmih in kamnitih predelov na Bovškem, kjer se lahko v večini primerov pase samo drobnica (planine Mangrt, Krnica, Duplje, Loška Koritnica). Pri teh spremembah in razlikah je seveda treba omeniti intenziteto sredozemskega vpliva, ki se proti severu zmanjšuje.

Relief je večinoma zelo razgiban, povečini iz apnenca. Zadnje večje spremembe reliefa, ki so jih povzročili ledeniki v pleistocenu, so dale grobo podobo današnjih dolin v Zgornjem Posočju.

To ima vse značilnosti pestrega alpskega in predalpskega sveta, prevladuje značaj ozkih pogorij in priostrenih gorskih grebenov.

Triglavski narodni park in planinsko pašništvo

Posamezne geografske enote se med seboj glede na lego razlikujejo. Območje ima dokaj enolično geološko podlago, ki jo sestavljajo povečini karbonske kamnine iz triasa, jure in krede.

Večino planin v zgornjem Posočju so naši predniki uredili na bolj ravnih, pobočnih pregibih ali izrazitih terasah gorskih masivov. Nekatere ležijo na zaobljenih slemenskih in sedelskih legah, spet druge v krnicah in globokih dolinah. Natančen tip posamezne planine glede na njeno lego je seveda težko določiti, še posebno ko pri merilih upoštevamo tudi lego pašnih površin, in ne samo stavb.

Lep zgled planin, ki ležijo na pobočjih, so tiste na južni strani Krnskega pogorja. To so Leskovca, Zaslav, Kašina, Kuhinja in Slapnik.

Planini na zahodnih pobočjih Krnskega pogorja, Zapleč in Zaprikraj, ležita v suhi zakraseli dolini, z značilnimi prehodi v sedlo in pobočja. Tipične »slemenske« planine pa so na primer Kovačič planina na Kolovratu, Božca na Kobariškem Stolu, Sleme in Pretovč.

Za vse planine lahko trdimo, da ni bila samo lega tista, ki je vplivala na izbiro območja za planinsko gospodarjenje. Zelo pomembni dejavniki so bili tudi sestava tal oziroma vrsta in bujnost vegetacije ter bližina studenca ali drugega vira pitne vode. Za namestitev planšarskih stavb in ograd so pogosto izbrali kotanjo, zatišno lego ali kakršnokoli krajevno depresijo, kar je pomenilo zaščito pred vetrovi in drugimi vremenskimi vplivi, pozimi pa pred snežnimi plazovi. ■

Na območju primorskega dela Triglavskega narodnega parka je pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano registriranih 22 planin in planinskih pašnikov, ki imajo trenutno v rabi približno 1280 ha pašnikov. Na enajstih se pase molzna živina, samo devet pa je takih, kjer uporabniki še predelujejo mleko v mlečne izdelke. Od 289 živinorejcev, ki na

Tolminskem še pasejo na planinah, jih kar 182 uporablja planine oziroma pašne površine, ki ležijo v Triglavskem narodnem parku.

Raba kmetijskih površin s tradicionalnimi načini kmetovanja, kot je planska paša, je smiselna in zaželen način ohranjanja kulturne krajine tudi v Triglavskem narodnem parku.

Primerjava staleža živine na planinski paši s celotnim staležem živine na Tolminskem

Vrsta	Stalež živine	Pl. paša	% pl. paše	Paša v TNP	% paše v TNP
Krave	2400	397	17	298	75
MPG in telice	2500	486	19	255	52
Mesna drobnica	5400	1471	27	809	55
Mlečna drobnica	2300	518	23	390	75
Skupaj glav	12.600	2872	23	1752	61

Primerjalni prikaz tistih rejcev, ki v Zgornjem Posočju še pasejo na planinskih pašnikih

Vsi rejci	Pl. paša	% pl. paše	Paša v TNP	% paše v TNP
995	289	29	182	63

1

- 1 - Sončni kolektorji na planini Medrje
- 2 - Sirarski tečaj v Krnu (november 2004)
- 3 - Delavnica v učilnici sirarskega učnega centra v Krnu
- 4 - Urejeni prostori za obiskovalce in prodajo izdelkov na šestih točkah bodoče sirarske ceste

Uprava Triglavskega narodnega parka v zadnjih letih podpira planinsko pašo na različne načine.

1. Izvajanje programa ohranjanja tradicionalnih načinov kmetovanja: sofinanciranje dostopnih poti, sofinanciranje urejanja bivalnih in tehnoloških prostorov, sofinanciranje nakup sistema za napajanje s sončno energijo.

2. Organizacija in izvajanja izobraževanj za sirarje. Večina organiziranih izobraževanj za sirarje je potekala v sirarskem učnem centru v Krnu.

3. Priprava in izvajanje mednarodnih projektov z vsebino razvoja planinskega pašništva:

- Projekt PHARE: Revitalizacija planin v Zgornjem Posočju (ureditev sirarskega učnega centra v Krnu),
- Projekt PHARE: Usposobljena delavna sila, prvi pogoj za povezovanje kmetijstva, turizma in varstva narave na območju planin Zgornjega Posočja.

4

2

3

Namen popisa in povzetek stanja

Osrednji namen popisa omenjenih planin je bil predvsem ugotoviti njihovo dejansko gospodarsko stanje ter opredeliti najbolj pereče splošne probleme ter specifične težave posamezne planine. Popis se nanaša na stanje v pašnih sezonah o leta 1997 do 2005.

Najprej je treba omeniti tehnologije izdelave mlečnih izdelkov ter tehnološke prostore za predelavo mleka. Urejanju prostorov, pa tudi tehnološkemu znanju bi bilo treba nameniti več skrbi, tudi zaradi sanitarno-tehničnih zahtev, ki jih določa zakon. V zvezi s tem smo ugotavljali tudi potrebe posameznih planin po dodatnem osebju, predvsem sirarjih, ter njihovem izobraževanju.

Med splošne pomanjkljivosti, ki so značilne tako rekoč za vse planine, lahko štejemo neurejenost lastniških razmerij oziroma odnosov med lastniki in uporabniki posameznih planin. Ustrezen dogovor ali najemne pogodbe bodo prvi pogoj za urejanje drugih pomanjkljivosti, pri čemer bodo seveda potrebne tudi dodatne investicije. Tu mislimo predvsem na urejanje tehnoloških in bivalnih prostorov, dostopnih poti ter ustrezne oskrbe s pitno vodo.

Zaraščanje pašnih površin je predvsem posledica nizkih obremenitev in zmanjševanja staleža živine, ponekod pa je vzrok za to tudi neprimerna organizacija paše.

Ena izmed posledic zaraščanja in krčenja pašnih površin je vse več divjadi, predvsem zveri, katerih življenjski prostor se širi, z naraščanjem njihovega števila pa se povečuje škoda, ki jo povzročajo kmetu v različnih oblikah. Pri tem prihaja do nesporazumov zaradi nepoznavanja zakonodaje in neopredeljene odgovornosti za škodo ter zaradi različnih pogledov na reševanje težav. Zelo pereče vprašanje pri organiziranju dela na visokogorskih planšarijah je pomanjkanje delovne sile. Zakaj? Ljudi, ki so včasih radi poprijeli za pastirsko delo, preprosto ni več. Tistih, ki naj bi to delali zaradi zaslužka in preživetja, še ni, za one pa, ki bi bili sicer radi pastirji za krajši čas in iz veselja, je to delo prezahtevno.

Navsezadnje je delo pastirja in molznika zelo odgovorno in mogoče tudi zaradi tega ni primerno za vsakogar.

Tako imajo predvsem kmetje z večjim staležem živine še vedno težave z delovno silo na planini, saj v najbolj aktivnem poletnem času preprosto ne zmorejo vsega. Najpogostejša rešitev je opuščanje planinske paše ali pa celo zmanjšanje staleža kljub dobrim možnostim za kmetovanje v dolini.

Delo sirarjev na planinah je zelo zahtevno in strogo omejeno samo na poletni čas, zato je seveda razumljivo, da se zanj odloča vse manj posameznikov. Za to ne gre obtoževati današnje razvijane mladine ali nezainteresiranih kmetov. To je preprosto posledica specifičnosti planšarskega življenja ob zahtevnem in zelo odgovornem delu.

Kmetje omenjene težave večinoma rešujejo tako, da se pri delu na planini menjavajo kar sami. Krave najprej razdelijo v posamezne črede (število čred je odvisno od števila krav, ki se pasejo na planini v posamezni pašni sezoni), tako da lahko glede na število vseh pašnih dni ter glede na število krav, ki jih posamezen lastnik pase na planini, določijo čas, ki ga mora vsak kmet prebiti na planini kot molznik ene izmed čred oziroma sirar. Preostala pastirska dela (pomoč v sirarni, skrb za živino) opravljajo molzniki skupaj.

Na večini planin, kjer se danes še pase molzna živina, se oskrbujejo z energijo iz električnih agregatov. Zato predvsem na govejih planinah lahko molžejo strojno. Večina molzne opreme je razmeroma dobro vzdrževana. Molža pogosto poteka v slabih razmerah s premajhnim poudarkom na higieni molznikov in tudi molzne opreme. Zaradi neprimerno urejenih hlevskih površin v nekaterih hlevih ni mogoče ustrezno čiščenje.

Še zmeraj pa molžejo svojo živino ročno kmetje na bovskih planinah, kjer se pase drobnica.

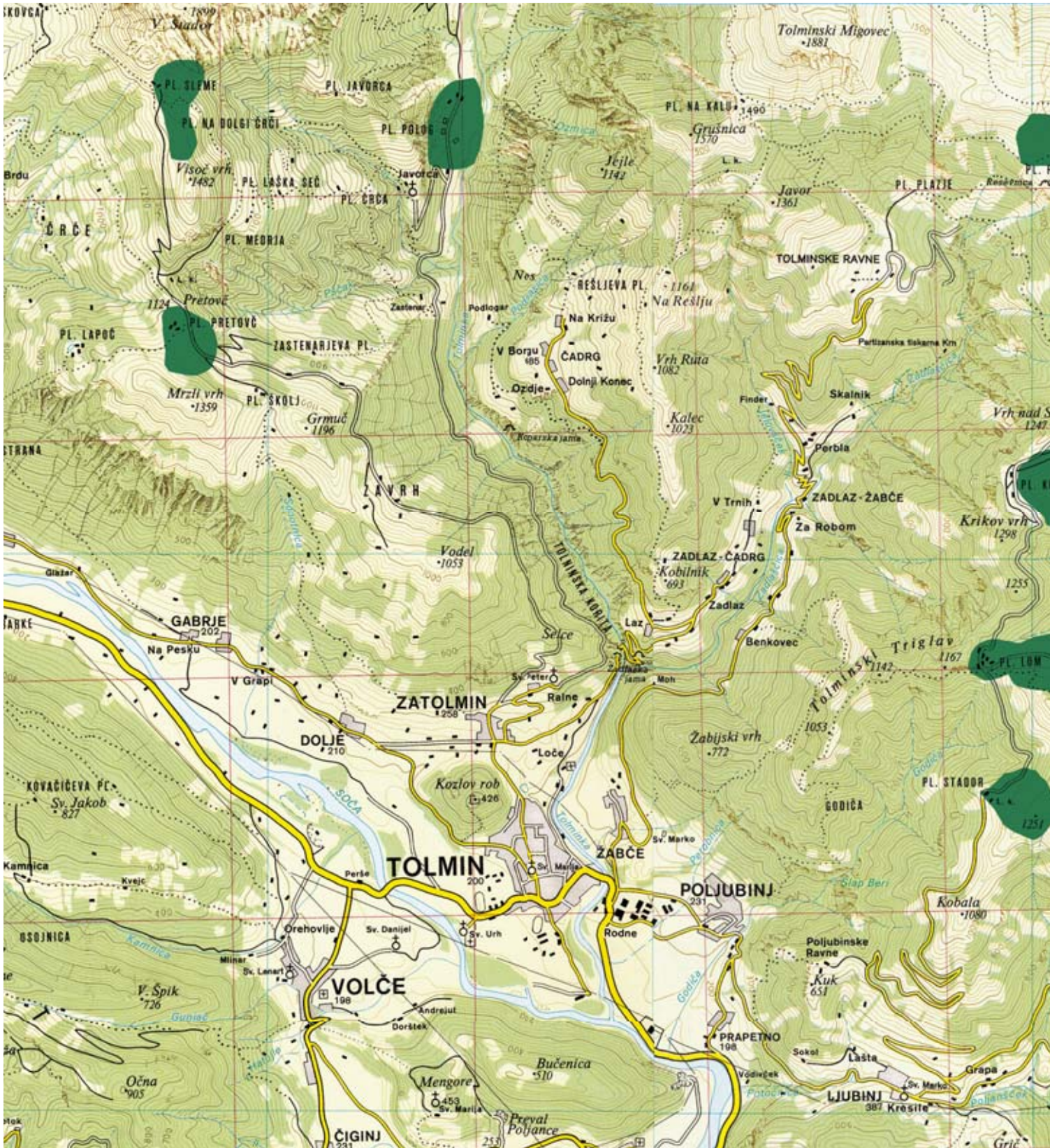
O načinu, začetku in koncu paše se kmetje dogovarjajo sproti, glede na vremenske raz-

mere, pa tudi na podlagi pravil, ki so določena v pašnih redih.

Delovne obveznosti, ki jih ima posameznik v pašni sezoni, se večinoma določijo glede na število in vrsto njegovih živali, ki jih spomladi prižene na planino. Le redke pašne skupnosti se odločajo za delovne akcije, pri katerih skupaj opravijo potrebno delo ne glede na stalež živine. Podobno poteka tudi vzdrževanje vseh dostopnih cest in poti ter tistih, ki jih uporabljajo za odgon živine na pašo v posamezne čredinke. Večina čredink je ograjena z žičnimi ograjami (bodeča žica ali električni pastir), na više ležečih planinah pa so posamezni predeli namenjeni paši, določeni z naravnimi mejami. Počez pasejo le na bovskih ovčjih planinah.

O nekoliko boljšem položaju nekaterih planin lahko govorimo v zvezi z možnostmi za razvoj dopolnilnih dejavnosti oziroma povezav s turizmom. V poletnih mesecih obišče izpostavljene planine veliko planincev in športnikov, lahko dostopne planine pa tudi veliko dnevnih izletnikov. Pričakovati je bilo, da bodo prišleki povzročali kmetom težave predvsem s parkiranjem na pašnikih, motenjem živali na paši ter odlaganjem odpadkov. Na nekaterih planinah so najbolj moteči športniki jadralni padalci, ki motijo živino na paši, pogosto nastajajo tudi konflikti zaradi odvezanih psov ali puščanja odprtih vrat na ograjah. Večina kmetov pa se pritožuje nad turisti predvsem zaradi motenja vsakdanjega dela. Zelo veliko namreč povprašujejo po siru in drugih mlečnih izdelkih, kot so kislomleko, skuta, surovo maslo ...

Vzroke za majhno ponudbo mlečnih izdelkov, predvsem sira, lahko iščemo v velikem številu majhnih kmetov z nizkim staležem molzne živine, ki namenjajo vse na planini izdelane mlečne izdelke samooskrbi oziroma za prodajo stalnim strankam, katerim so izdelki večinoma že vnaprej oddani. Vsekakor pa bi morali ne glede na to razumeti povpraševanje po izdelkih kot priložnost in jo poskušati kakorkoli tudi izkoristiti. ■

Pregled mlečnih planin v Zgornjem Posočju

Planine v občini Tolmin

- Krnica – Kovačič planina
- Lom in Podkuk
- Polog
- Pretovč
- Medrje in Sleme
- Stador in Razor

Krnica - Kovačič planina

Krnica – Kovačič planina

Lega in dostopnost

Planina leži na severnih pobočjih Kolovrata. Pašne površine obsegajo nekdanjo Kovačič planino ter površine na Hlevniku, Za Hlevnikom in delno Zapoluj. Objekti so na nadmorski višini 830 m, pašne površine pa se razprostirajo od 650 do 850 m visoko.

Površine so v zasebni lasti oziroma solastništvu. Sama planina obsega 21 hektarov pašnih površin. Skupaj z nekdanjimi senožetmi je za zdaj v rabi še približno 14 hektarov. Za prepašo goveje živine jih uporabljajo kmetje iz vasi Volče in Foni.

Planina je s terenskimi vozili dostopna skozi Livek in Kolovrat. Od vasi uporabnikov (Foni) je po tej cesti planina oddaljena približno 20 km. Neposredno iz vasi Foni pa na planino lahko pridemo po poti peš (30 minut).

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 10. maja do 30. avgusta.

Na planini je več manjših hlevov, ki so povečini zapuščeni. Vzdrževani so tisti, ki jih še uporabljajo. Stan je delno obnovljen.

V pritličju stanu so v klasičnem, tradicionalnem stilu z odprtim kuriščem urejeni tehnološki prostori.

Planina se oskrbuje z vodo iz svojega izvira, krave pa napajajo tudi v močilu.

Izdelki

Kmetje pašne skupnosti Krnica-Kovačič planina vse mleko predelajo v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Krnica-Kovačič planina je zelo odmaknjena in težko dostopna. Kmetje hodijo tja povečini peš, cesto pa uporabljajo le za prevoz materiala in blaga.

Zaradi nizke lege sta mogoča razmeroma dolga pašna sezona in s tem dober izkoristek pašnih površin. Pašniki so za živino lahko dostopni, v zadnjem času pa se zaradi izredno nizkih obremenitev hitro zaraščajo. Veliko kmetov je opustilo planinsko pašo na tej planini večinoma tudi zaradi slabe dostopnosti.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	1	5	5	2	3	3	2
------------	---	---	---	---	---	---	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	8	10	6	8	8	7	6
Plemenske telice	/	5	6	5	5	4	2
Konji	/	1	1	/	1	0	1
MPG	/	3	3	2	2		
Mesna drobnica	/	1	2	5	6	0	0

Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena	☐ spremenjena
Bivalni prostori:	☐ primerni	☒ neprimerni
Sanitarije:	☐ primerne	☒ neprimerne
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☒ dobro ohranjena
	☐ brez posebnosti	
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da

Lom

Lom

Podkuk

Podkuk

Lom in Podkuk

Lega in dostopnost

Planina Lom leži ob južni meji robnega območja Triglavskega narodnega parka, ob cesti, ki pelje iz smeri Ljubinja čez planino Stador proti planinama Podkuk in Razor. S ceste lahko proti vzhodu vidimo pobočja, ki so osrednji del planine. Objekti planine Lom so na nadmorski višini 1000 m.

Planina Podkuk leži v dolinah med Tisovcem, Vrhom nad Sopotom, Krikovim vrhom in vznožji Žabijskega Kuka. Njeni objekti so postavljeni na nadmorski višini 1160 m. Živina se pase 1000 do 1400 m visoko.

Manjši del pašnikov je občinska last, večina površin, ki ležijo v k. o. Ljubinj in k. o. Poljubinj, pa je v zasebni lasti. Skupaj obsegata planini 509 hektarov površin, od katerih je po oceni kmetov danes v uporabi le še 82 ha pašnikov.

Na omenjenih planinah danes gospodarijo kmetje iz Ljubinja, Podmelca, Prapetna, Poljubinja, Zatoľmina, Kneže ter Kneških Raven.

Planina Podkuk je od večine kmetij (Ljubinj) oddaljena približno 8 km. Do planine Stador je 4 km asfaltirane ceste, do planin Lom in Podkuk pa vodi dobro vzdrževana makadamska cesta.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja približno od začetka junija do začetka oktobra.

Na planini Podkuk sta na novo zgrajena hleva in popolnoma obnovljen stan. Na planini Lom je večina hlevov preurejena v počitniške hišice. Uporabljajo le večje, delno obnovljene hleve. Tehnološki prostori so v obeh primerih zgledno urejeni.

Z vodo se planini oskrbujeta delno z zbiranjem kapnice, delno iz svojega izvira oziroma vodovodne napeljave, krave pa napajajo tudi v močilih.

Izdelki

Kmetje pašne skupnosti Lom-Podkuk že na planini predelajo vse mleko v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Pašna skupnost Lom-Podkuk je ena izmed bolje urejenih, tako tehnološko kakor tudi organizacijsko. Večina

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	18	ni podatka	8	12	13	11	9
------------	----	------------	---	----	----	----	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	76		56	75	80	71	69
Plemenske telice	45	/	/	/	/	/	/
Konji	2	/	/	/	/	/	/
Mesna drobnica	65	/	/	/	/	/	/

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☐ dobro ohranjena	☒ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☒ da	☐ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

pašnih površin in stavb je v lasti vaše skupnosti Ljubinj, kar je zelo pomembno za nadaljnji razvoj in morebitna nova vlaganja. Notranja pravila vaše skupnosti onemogočajo tako prenos lastništva zunaj omenjenega kraja kakor tudi samovoljno spreminjanje namembnosti s strani posameznikov, ki so člani vaše skupnosti.

Razmeroma lahka dostopnost in bližina planinske kočice na Razorju kot pomembnega planinskega izhodišča dajeta omenjeni pašni skupnosti v tržnem smislu veliko priložnosti. Največje težave povzročata kmetom občasno pomanjkanje vode in zaraščanost pašnih površin.

Polog

Polog

Lega in dostopnost

Planina Polog leži v dolini Tolminke. Je zelo položna in ena izmed najlaže dostopnih planin na Tolminskem. Pašniki segajo v osrednji del Triglavskega narodnega parka. Meji na planino Srednica ter na opuščeni planini Na prodih in Lašca.

Objekti in večina pašnikov so na nadmorski višini okrog 460 m.

Planina je prvotno obsegala 447 hektarov površin v k. o. Zatolmin, od katerih so danes v rabi le še položni pašniki čisto blizu stavb (približno 22 hektarov). Dejanski uporabniki planine, ki je sicer v zasebni lasti (so-lastništvo), prihajajo iz vasi Žabče in Poljubinja.

Od vasi Zatolmin pridemo do planine po dobro vzdrževani, razmeroma položni makadamski cesti (8 km).

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka maja do sredine septembra.

Na planini Polog je pet manjših nefunkcionalnih hlevov. Večji hlev, ki ga uporabljajo, pa je nujno potreben adaptacije.

Stan je bil po potresu 1998 na novo zgrajen. Planina se oskrbuje z vodo pri svojem zajetju.

Izdelki

Mleko že na planini predelajo v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Primerna lega pašnih površin bistveno olajša delo osebju na planini Polog. Obnovljeni tehnološki prostori in bivalni del dajeta planini ugodne možnosti za razvoj.

Glede na omenjeno bi lahko s pravilnim trženjem že urejenih prenočitvenih zmogljivosti in širšo ponudbo mlečnih izdelkov povečali izkoristek planinske paše in predelave na planini.

V zadnjih letih kmetje niso namenjali pozornosti čiščenju zaraščenih površin. Svojo živino so pasli na bližnjih položnih pašnikih, kjer je bila obremenitev prevelika, medtem pa so se neizkoriščeni oziroma bolj oddaljeni pašniki zaraščali.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	8	7	9	5	7	8	10
------------	---	---	---	---	---	---	----

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	30	29	/	24	27	24	23
Telice	/	/	/	/	/	1	2

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☒ dobro ohranjena	☐ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☒ da	☐ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Pretoč

Pretošč

Lega in dostopnost

Planina leži v Triglavskem narodnem parku. Osrednje območje planine Pretošč je ob dolini na severni strani Mrzlega vrha. Na vzhodni strani obsega tudi pašnike opuščene planine Školj, ki spada zdaj pod isto pašno skupnost Pretošč-Školj.

Objekti omenjene planine so na nadmorski višini 1142 m, pašniki pa se razprostirajo od 1000 do 1300 m visoko proti Mrzlemu vrhu.

Parcele omenjene planine so v k. o. Dolje, Volarje in Zatoľmin. Večina površin je v zasebni lasti. V uporabi je približno 51 ha pašnikov. Na planini gospodarijo člani pašne skupnosti iz vasi Dolje, Gabrje, Volarje, Selišče, Volče, Prapetno in Zatoľmin.

Do planine Pretošč je cesta iz vasi Zatoľmin (8 km) sicer delno betonirana, vendar zelo strma in z osebnim avtomobilom zelo težko prevozna.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do sredine septembra.

Na planini so nov hlev s 55 stojišči (funkcionalno slabo urejen), obnovljen stan in ločen objekt s spalnicami. Tehnološki prostori so primerno urejeni.

Vodo za napajanje in rabo v sirarni pridobivajo iz svojega zajetja pod Mrzlim vrhom.

Izdelki

Prirajeno mleko že na planini predelajo v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Pašno skupnost Pretošč-Školj sestavljajo povečini kmetje iz vasi Gabrje, Dolje in Volarje in so ena izmed bolje organiziranih pašnih skupnosti na Tolminskem.

Člani pašne skupnosti si prizadevajo, da bi z resnim delom ohranjali pridobljeno kakovost. Prav to je verjetno vzrok za visoko higiensko raven proizvodnih prostorov in hlevov, za dobro oskrbo živali med pašno sezono ter visoko kakovost mlečnih izdelkov.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	25	21	22	22	21	12	11
------------	----	----	----	----	----	----	----

Priraj in predelava – stalež živine:

Krave	48	499	47	46	48	29	32
Plemenske telice	8	/	6	9	/	7	5

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☐ dobro ohranjena	☒ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Slеме - ob potresu poškodovani objekti

Slême

Medrje

Medrje in Sleme

Lega in dostopnost

Planina Sleme leži ob vznožjih Velikega Stadorja. Pašniki se raztezajo po grebenu proti Visoč vrhu ter na desni strani grebena ob cesti, ki vodi do planine Pretovč. V isto pašno skupnost spada tudi planina Medrje. Planini ležita na meji osrednjega območja Triglavskega narodnega parka. Objekti planine Sleme so na nadmorski višini 1450 m, pašniki pa so 1300 do 1500 m visoko.

Pašne površine so bile v postopku denacionalizacije, trenutno pa jih uporabljajo kmetje iz vasi Zatoľmin, ki so organizirani v pašni skupnosti Sleme-Medrje. Paseje še na 66 hektarih, sicer pa celotna površina planine v k. o. Zatoľmin in Vrsno znaša približno 330 hektarov.

Planini sta od Zatoľmina oddaljeni približno 11 km. Do planine Pretovč je cesta sicer delno betonirana, vendar zelo strma in z osebnim avtomobilom zelo težko prevozna.

Funkcionalnost

Pašna sezona na omenjenih planinah traja od začetka junija do 31. avgusta, toda krave se med 15. julijem in prvim tednom v avgustu pasejo na planini Sleme.

Na planini Sleme je sedem delno obnovljenih hlevov, na planini Medrje pa sta dva večja hleva. V obeh planinah sta obnovljena stanova, v katerih so primerno urejeni tehnološki prostori.

Z vodo se oskrbujejo delno iz svojega izvira, delno pa z zbiranjem kapnice.

Izdelki

Mleko se predela v sir Tolmenc in albuminsko skuto.

Sklep

Na planinah Sleme in Medrje pasejo večinoma kmetje iz Zatoľmina. Izjemno visoka lega, nespremenjena postavitev stavb ter njihovo postopno obnavljanje v prvotnem slogu dajejo predvsem planini Sleme posebno vrednost. Popravilo ceste je odločilno za obstoj teh planin.

Druga težava pašne skupnosti je oskrba s pitno vodo. Pašna skupnost je sicer dobro organizirana.

Na planinah zaradi slabe dostopnosti nimajo možnosti, da bi prodajali večje količine sicer kakovostnih izdel-

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	20	20	19	19	18	12	11
Prireja in predelava – stalež živine:							
Krave	76	67	70	73	68	67	41
Avtentičnost stavb: ☒ ohranjena ☐ spremenjena							
Bivalni prostori: ☐ primerni ☒ neprimerni							
Sanitarije: ☐ primerne ☒ neprimerne							
Krajinska vrednost planine: ☐ izjemna, privlačna ☒ dobro ohranjena ☐ brez posebnosti							
Konflikti z obiskovalci (s turizmom) ☐ da ☒ ne							
Zaraščanje pašnih površin ☐ ne ☒ da							

Stador

Razor

Stador in Razor

Lega in dostopnost

Še aktivni pašniki planine Stador se začenjajo na obronkih Kobale in se raztezajo ob grebenu mimo stavb planine naprej do gozdne meje proti Klonicam.

Pašniki planine Razor, ki je v nasprotju s prvo ena najvišje ležečih planin na Tolminskem, se razprostirajo ob vznožjih Žabijskega kuka, Vrhom krnic in Globokega.

Objekti na planini Razor so na nadmorski višini 1300 m, najvišje ležeči pašniki pa segajo tudi do višine 1500 m. Planina Stador je na nadmorski višini 1000 m.

Pašniki planine Razor so trenutno v postopku denacionalizacije, planina Stador pa je v zasebni lasti.

Od prvotnih 510 hektarov (površine, ki naj bi jih planini obsegali po katastru v k. o. Žabče in Poljubinj) je zdaj v rabi le še približno 99 hektarov. Planini koristijo kmetje iz Poljubinja, Prapetna, Tolminskih Raven in Volč.

Do planine Stador se lahko pripeljemo po asfaltirani in delno betonirani cesti (4 km), naprej do Razorja pa je čez planini Lom in Podkuk speljana razmeroma dobro vzdrževana makadamska cesta.

Funkcionalnost

Zaradi nizke lege planine Stador se tu prepaša začne že sredi maja, konča pa se na začetku oktobra. V vmesnem času se krave približno petdeset dni pasejo na planini Razor.

Na planini Stador je nov, sodobno opremljen hlev v kompleksu skupaj s sirarno in bivalnimi prostori. V neposredni bližini je stavba z urejenimi spalnicami. Na planini Razor je le delno obnovljen večji hlev in stan. Tehnološki prostori so v obeh primerih slabo urejeni.

Planina Stador se oskrbuje z vodo iz svojega izvira. Na planini Razor se krave napajajo v močilcu, za potrebe sirarne pa se zbira tudi kapnica.

Izdelki

Kmetje pašne skupnosti Stador-Razor na obeh planinah predelajo mleko v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Planina Stador je najnižje ležeča planina v verigi planin

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	22	18	21	18	17	12	11
Priraja in predelava – stalež živine:							
Krave	66	66	68	55	46	/	/
Avtentičnost stavb: ☐ ohranjena ☒ spremenjena							
Bivalni prostori: ☒ primerni ☐ neprimerni							
Sanitarije: ☒ primerne ☐ neprimerne							
Krajinska vrednost planine: ☐ izjemna, privlačna ☐ dobro ohranjena ☒ brez posebnosti							
Konflikti z obiskovalci (s turizmom) ☐ da ☒ ne							
Zaraščanje pašnih površin ☐ ne ☒ da							

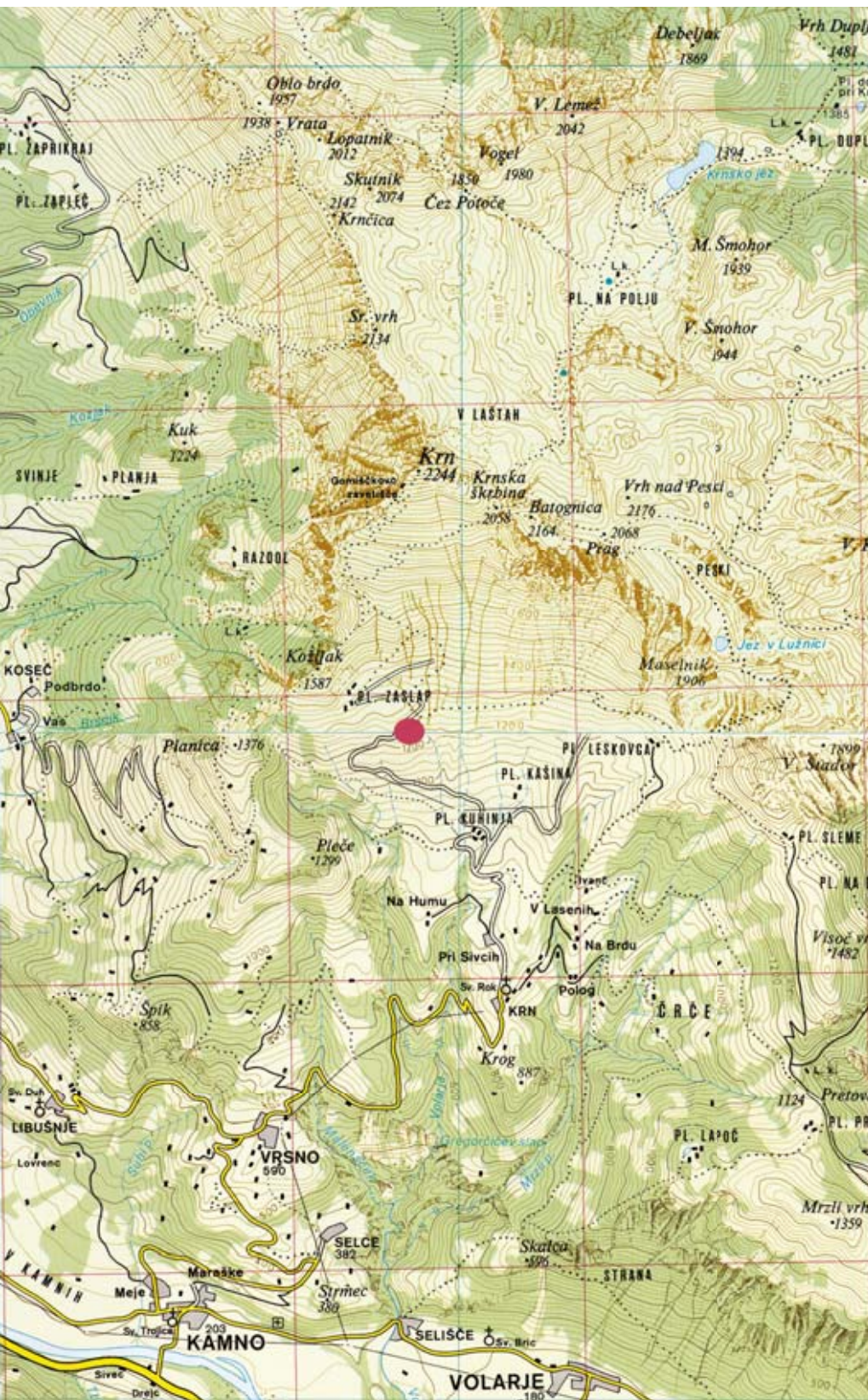
na vzhodnem delu tolminske občine. Stavbe so popolnoma obnovljene, vendar skupaj z vso sodobno opremo neizkoriščene.

Zaradi težav s hlajenjem mleka (pomanjkanje vode) izdelujejo sir na planini Razor dvakrat na dan, s čimer se povečajo stroški, kakovost izdelkov pa se zmanjša.

Omenjene izdelke kmetje povečini prodajo že na planini. Če bi razširili ponudbo različnih mlečnih izdelkov in jih prodajali tudi na drobno, bi lahko bistveno povečali dohodek na planini.

Planine v občini Kobarid

- Božca
- Hlevišče
- Kašina
- Kuhinja
- Zaslap
- Matajur (Idrska planina)
- Zaprikraj

Božca

Božca

Božca

Lega in dostopnost

Pašne površine se začenjajo od vzhodnih pobočij Kobarškega Stola in se razprostirajo po grebenu proti Starijskemu vrhu. Vzhodnejši del grebena, kjer se dandanes živina še pase, so začeli uporabljati pozneje in je v zasebni lasti kmetov iz Breginjskega kota.

Stavbe planine so na višini 1350 m, še aktivni pašniki pa se raztezajo 1100 do 1450 m visoko.

Po oceni kmetov je na planini Božca za zdaj v aktivni rabi približno 117 hektarov pašnikov. Dejanske površine planine Božca ležijo v k. o. Srpenica (254 hektarov) in so večinoma že zaraščene. Kmetje so organizirani v istoimenski pašni skupnosti, prihajajo pa iz vasi Žaga, Srpenica, Čezsoča, Log Čezsoški, Trnovo ob Soči, Bovec, Livek, Ladra, Staro selo, Kred, Potoki in Borjana.

Planina je dostopna z dveh strani. Iz smeri vasi Sedlo je 12 km makadamske, težko prevozne ceste. Iz smeri Žage pa je 13 km do mejnega prehoda Učja asfaltirane, naprej pa slabo vzdrževane makadamske ceste.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do sredine septembra.

Na planini Božca je hlev za krave ter prostor za zbiranje in molžo koz. Stan je bil v osemdesetih letih obnovljen, tehnološki prostori pa niso najbolje urejeni.

Velike težave povzročajo kmetom na tej planini oskrba s pitno vodo. Za zdaj večinoma uporabljajo kapnico.

Izdelki

Vse mleko predelajo na planini. Okusi mlečnih izdelkov iz Božce (trdi tip sira in albuminska skuta) imajo poseben sloves, ker so izdelani iz mešanega, kozjega in kravjega mleka.

Sklep

Po številu članov je to največja pašna skupnost na Tolminskem, sicer pa edina planina, kjer izdelujejo sir iz mešanega kozjega in kravjega mleka.

Tako kot na drugih planinah z velikim obiskom pomenijo tudi za planino Božca povezave s turizmom priložnost, ki je kmetje ne bi smeli zamuditi, saj imajo prednosti pred drugimi tudi v posebnosti svojih mlečnih izdelkov.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	43	47	42	39	39	27	25
------------	----	----	----	----	----	----	----

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	56	47	56	55	53	42	42
Plemenske telice	64	42	39	30	32	11	4
MPG	1	9	15	6	22		
Molzna drobnica (koze)	162	160	108	119	150	123	128

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☐ primerne	☒ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☐ dobro ohranjena	☒ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☒ da	☐ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Hlevišče

Hlevišče

Lega in dostopnost

Leži na severnih pobočjih Starijskega vrha. Pašniki planine Hlevišče so v bistvu nekdanje senožeti trnovskih kmetov.

Leži na nadmorski višini 600 m.

Pašne površine so v zasebni lasti, zdaj pa jih uporabljajo kmetje iz vasi Trnovo ob Soči. Ob ustanovitvi pašne skupnosti Hlevišče je bilo v rabi 72 hektarov pašnikov v k. o. Trnovo ob Soči. Polovica je danes že zaraščenih, trenutno pa je v uporabi le 19 ha pašnikov. Še nekaj redkih kmetov uporablja te pašnike večinoma za prepašo goveje živine.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka maja do sredine oktobra.

V osemdesetih letih so na planini zgradili vse potrebne objekte.

Z vodo se oskrbujejo iz svojega zajetja.

Izdelki

Mleko se predela v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Planina Hlevišče je »najmlajša« izmed vseh planin Zgornjega Posočja. Kmetje iz Trnovega ob Soči so jo ustanovili v osemdesetih letih. Osrednji vzrok majhnega zanimanja za planinsko pašo na tej planini je hitro znižanje staleža živine v vaseh, od koder so včasih kmetje priganjali živino na planino Hlevišče.

Izredno lepa lega, lahek dostop, dolga pašna sezona ter urejeni objekti bi morali biti razlog, da bi se kmetje odločali za prepašo svoje živine na planini Hlevišče.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	6	6	5	7	3	1	3
------------	---	---	---	---	---	---	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	8	9	10	10	6	6	7
Plemenske telice	14	17	18	23	16	/	7
Mesna drobnica	30	14	/	/	/	/	/

Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena	☐ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☐ dobro ohranjena	☒ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Kašina

Kašina

Lega in dostopnost

Kašina je ena izmed planin v »podkrnskem bazenu«, v osrednjem delu Triglavskega narodnega parka. Leži na desni strani vznožja krnske plošče, nad vasjo Krn. Pašniki se začenjajo na položnih predelih nad planino Kuhinja.

Objekti stojijo na nadmorski višini 1050 m, pašne površine pa se razprostirajo 920 do 1200 m visoko.

Na planini Kašina gospodarijo kmetje iz vasi Krn, Libušnje, Smast, Selce in Selišče. Zdaj se krave molznice pasejo na 73 hektarih površin v k. o. Vrsno. Planina je v zasebni lasti.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 1. junija do 20. oktobra.

Trije obnovljeni hlevi od skupaj šestih so še v uporabi. Tehnološki prostori niso najboljše urejeni.

Planina ima svoje zajetje vode.

Izdelki

Mleko predelajo na planini v sir Tolminc in albuminsko skuto.

Sklep

Kašina je edina planina v »podkrnskem bazenu«, na kateri se predeluje mleko. Čeprav v slabih razmerah, dosegajo na planini Kašina predvsem z usklajenim in dobrim gospodarjenjem lepe uspehe. Je zelo lahko dostopna, zato ima velike možnosti in še neizkoriščene potencialne v povezavi s turizmom.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

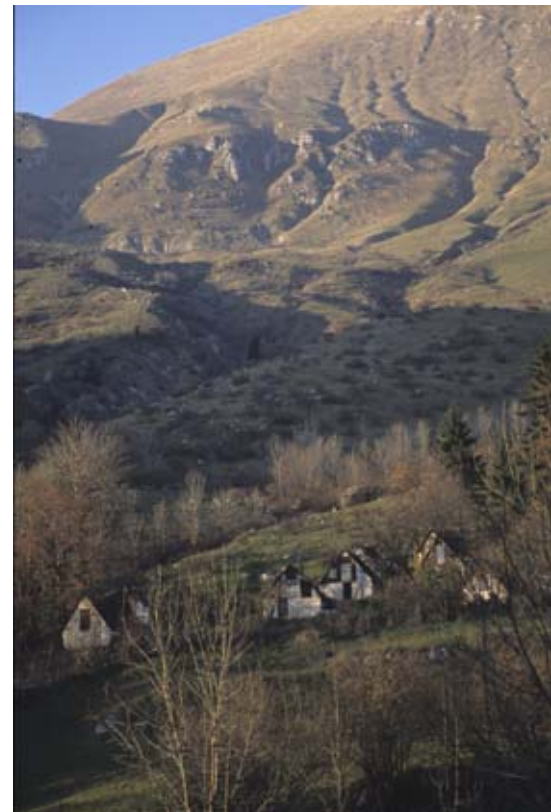
Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	18	12	12	13	13	16	17
------------	----	----	----	----	----	----	----

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	33	35	35	36	31	38	36
Plemenske telice	30	30	5	1	/	/	/

Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena	☐ spremenjena
Bivalni prostori:	☐ primerni	☒ neprimerni
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna ☒ dobro ohranjena ☐ brez posebnosti	
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne
Zaraščanje pašnih površin	☒ ne	☐ da

Kuhinja

Lega in dostopnost

Tudi planina Kuhinja leži v osrednjem območju Triglavskega narodnega parka. Do nje lahko pridemo po cesti iz vasi Krn. Pašniki ležijo ob vznožjih »krnske plošče« pod planinama Slapnik in Kašina ter vzhodno od Krnske gmajne.

Pašne površine so večinoma položne in za živali lahko dostopne.

Objekti planine so na nadmorski višini 1020 m, pašniki pa ležijo 900 do 1300 m visoko.

Vse površine – 129 hektarov – so v denacionalizacijskem postopku. Na planini gospodarijo člani pašne skupnosti Kuhinja iz vasi Krn, Vrsno in Selce. Govejo živino pasejo le na približno 51 hektarjih pašnih površin.

Planina je oddaljena od vasi Krn približno 2 km. Do planine se pripeljemo po asfaltirani cesti.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 25. maja do 10. oktobra.

Na planini Kuhinja je več manjših hlevov, ki pa so večinoma neuporabni in delno že porušeni. Uporabljajo le nekaj hlevov, ki jih tudi redno vzdržujejo.

Z vodo se planina oskrbuje iz svojega zajetja.

Izdelki

Stan rabi le kot zbiralnica mleka, ki ga oddajajo v mlekarno Planika.

Sklep

Planina Kuhinja je zelo lahko dostopna. To je eden izmed vzrokov, da se kmetje ne odločajo za samostojno predelavo mleka na planini. Uporabniki so namreč večinoma kmetje iz bližnje vasi Krn. Velik obisk, ki ga je planina deležna predvsem v poletni turistični sezoni, je za kmete motnja, ki jim onemogoča mirno delo. Z bolj organiziranim delom (skupna molža) in ureditvijo tehnoloških prostorov bi lahko delo tudi na tej planini postalo donosnejše.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	18	17	17	16	13	11	8
Priraja in predelava – stalež živine:							
Krave	39	35	28	31	27	40	25
Plemenske telice	25	25	44	40	36	10	17
Avtentičnost stavb: ☒ ohranjena ☐ spremenjena							
Bivalni prostori:	/						
Sanitarije:	/						
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna ☒ dobro ohranjena ☐ brez posebnosti						
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☒ da						☐ ne
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne					☒ da	

Zaslap

Zaslap

Lega in dostopnost

Planina Zaslap leži v osrednjem območju Triglavskega narodnega parka. Pašniki se razprostirajo ob vznožjih »krnske plošče« nad planino Slapnik. Po katastru segajo parcele planine Zaslap do vrha Krna.

Pašne površine so večinoma strme in precej kamnite. Z zaraščanjem pašnih površin uporabniki planine nimajo večjih težav.

Objekti so na nadmorski višini 1370 m, živina pa se pase od 1200 do približno 1500 m visoko.

Planino Zaslap za zdaj uporabljajo kmetje iz vasi Ladra in Smast. Na približno 81 hektarih še aktivnih pašnih površin se pasejo krave molznice. Celotna površina planine v k. o. Vrsno in k. o. Drežnica obsega 233 hektarov. Delno je v državni, delno pa v zasebni lasti (solastništvo).

Do planine pridemo po razmeroma strmi makadamski cesti (4 km).

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do konca septembra.

Na planini je petnajst hlevov, od katerih jih šest še uporabljajo. Stan je obenem zbiralnica mleka in bivalni prostor za osebje. Za oskrbo s pitno vodo uporabljajo svoje zajetje, krave pa se napajajo tudi iz naravnih zbirališč vode.

Izdelki

Mleko oddajajo v mlekarno Planika Kobarid. Do planine Kuhinja mleko spustijo po mlekovodu.

Sklep

Kmetje, ki gospodarijo na planini in so organizirani v pašno skupnost Zaslap, prirejeno mleko že dlje časa prodajajo v kobariško mlekarno. Ponovni začetek predelave mleka bi za uporabnike lahko pomenil dober zaslužek, saj bi lahko vse svoje izdelke prodali že na planini.

V zadnjih pašnih sezonah so planino uporabljali predvsem kmetje, ki so tudi lastniki planine.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	8	8	7	6	6	6	6
Priraja in predelava – stalež živine:							
Krave	31	30	27	28	27	24	22
Telice	/	/	/	/	/	24	33
Avtentičnost stavb: ☐ ohranjena ☒ spremenjena							
Bivalni prostori: ☒ primerni ☐ neprimerni							
Sanitarije: ☒ primerne ☐ neprimerne							
Krajinska vrednost planine: ☐ izjemna, privlačna ☒ dobro ohranjena ☐ brez posebnosti							
Konflikti z obiskovalci (s turizmom) ☐ da ☒ ne							
Zaraščanje pašnih površin ☒ ne ☐ da							

Matajur

Matajur (Idrska planina)

Lega in dostopnost

Planina Matajur ali Idrska planina leži na pobočjih vzhodno od vrha Matajurja. Na zahodni strani meji na Svinsko planino, z vzhoda pa jo omejuje že opuščena Livška planina.

Pašne površine ležijo na nadmorski višini 1000 do 1350 m, objekti pa so 1250 m visoko.

Planino Matajur uporabljajo kmetje iz vasi Staro selo, Mlinsko, Idrsko, Livek, Avsa, Perati in Jevšček. Prvotni pašniki v k. o. Livek, Idrsko in Svino obsegajo skupaj 360 hektarov površin in so v državni oziroma občinski lasti. Lastnik dela pašnikov pa je tudi Josip Kraš Zagreb. Krave pasejo na 150 hektarih.

Z livške strani se pripeljemo do planine po makadamski cesti (6 km). Na nekaterih odsekih je težko prevozna.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do konca septembra.

V večji stavbi so urejeni hlev, sirarna in bivalni prostori. Tehnološki prostori so primerno urejeni.

Krave se napajajo pri naravnih zbirališčih vode (močilih), za potrebe sirarne pa imajo kmetje tudi svoje zajetje vode.

Izdelki

Vse mleko predelajo v sir Tolminc in albuminsko skuto že na planini.

Sklep

Planina Matajur, nekdanja Idrska planina, je obnovljena in razmeroma dobro urejena. Sodobno opremljeni hlev je zaradi nizkega staleža živine le delno izkoriščen.

Tako kot na drugih planinah so bili tudi na planini Matajur doslej bolj pozorni na ureditev infrastrukture, manj pa na tehnologijo izdelave mlečnih izdelkov. Planino za zdaj uporabljajo povečini manjši kmetje iz že omenjenih vasi.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	26	21	18	24	25	21	19
------------	----	----	----	----	----	----	----

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	41	46	40	39	37	38	41
Plemenske telice	/	42	38	28	26	30	32
MPG	/	/	15	21	23	/	/

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna ☐ dobro ohranjena ☒ brez posebnosti	
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da

Zapikraj

Zaprikraj

Lega in dostopnost

Leži v Triglavskem narodnem parku, v dolini pod vznožji Vršiča in Oblega brda, med planinama Zapleč in Predolina. V slednji se pase mlada živina iste pašne skupnosti.

Objekti so na nadmorski višini 1200 m, aktivni pašniki pa ležijo do višine 1500 m.

Približno 90 hektarov pašnikov, kolikor jih je še v rabi, uporabljajo kmetje iz vasi Drežnica, Drežniške Ravne, Magozd, Jezerca, Ladra in Smast. Prvotne površine planine v k. o. Drežnica obsegajo 224 hektarov in so v so-lastništvu kmetov.

Planina je oddaljena od Drežniških Raven 7 km. Do nje se lahko pripeljemo po makadamski cesti.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do konca septembra.

Tod je deset propadajočih starih hlevov, nov večji hlev, ki je v uporabi, ter obnovljen stan z lepo urejenimi tehnološkimi prostori.

Z vodo na planini Zaprikraj nimajo težav, saj imajo močan lastni izvir.

Izdelki

Vse namolzeno mleko predelajo v sir Tolminc, aluminosko skuto in surovo maslo.

Sklep

Planina Zaprikraj je ena izmed bolje urejenih planin v Posočju. Pašna skupnost, ki je sestavljena iz članov z lastninskimi deleži na planini in tistih, ki so se delu na planini pridružili pozneje, je zelo dobro organizirana. V prihodnje bi morali nameniti več pozornosti tehnologiji in gospodarjenju na planini ter iskanju možnosti za dodatne zasluge z dopolnilnimi dejavnostmi.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	24	24	21	16	18	26	28
------------	----	----	----	----	----	----	----

Prireja in predelava – stalež živine:

Krave	45	45	34	44	35	42	38
Plemenske telice	40	41	30	25	27	25	27
MPG	/	/	5	/	2	/	/

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☒ dobro ohranjena	☐ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Planine v občini Bovec (ovčje planine)

- Loška Koritnica
- Mangart

Loška Koritnica

Loška Koritnica

Lega in dostopnost

Planina Loška Koritnica leži nad zadnjim delom doline Loška Koritnica, od koder je mogoč tudi dostop do planine. Po planinski poti lahko pridemo do planine tudi iz smeri Mangartskega sedla. Pašne površine obsegajo vznožja Velikega Mangarta levo od Velikega žleba, pobočja pod Rdečo skalo in Malim vrhom, v zgornjem delu pa mejijo na Mangartsko planino.

Objekti so na spodnjem delu planine na nadmorski višini 1096 m, ovce pa se lahko pasejo 1000 do 2000 m visoko.

Po oceni kmetov, ki na planini še pasejo živino, je v uporabi le še približno 28 hektarov pašnikov v k. o. Strmec in Log pod Mangartom. Pašniki so večinoma v državni lasti.

Iz Loga pod Mangartom je po dolini Loška Koritnica speljana makadamska cesta (5 km). Od tu pa je do planine še pol ure hoje peš.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 20. junija do 20. septembra.

Na planini sta v tradicionalnem slogu urejena hlev in stan.

Do stavb je speljan vodovod iz lastnega zajetja.

Izdelki

Mleko predelajo v Bovški sir in albuminsko skuto.

Sklep

Nedostopnost je bil poglavitni razlog za upadanje staleža drobnice na tej planini.

Planina je urejena v klasičnem stilu in ima z etnološkega stališča veliko vrednost.

Iz načrtov kmetov lahko povzamemo, da se zanimajo za prepašo ovac na planini Loška Koritnica, zato bi bilo smiselno tudi iz omenjenih razlogov podpreti njihove načrte.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

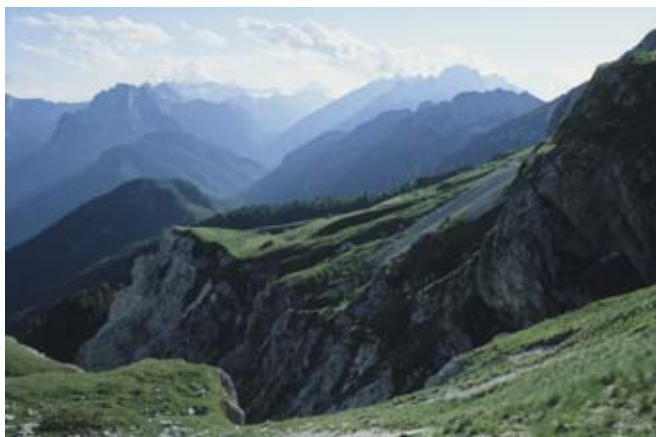
Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	7	7	3	4	5	4	4
------------	---	---	---	---	---	---	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Molzna drobnica	150	125	70	74	97	103	131
Mesna drobnica	/	/	/	/	/	/	/
Plemenske telice	/	/	4	6	/	/	/
MPG	5	/	/	3	5	/	/

Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena	☐ spremenjena	
Bivalni prostori:	☐ primerni	☒ neprimerni	
Sanitarije:	☐ primerne	☒ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☒ izjemna, privlačna	☐ dobro ohranjena	☐ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Mangart

Lega in dostopnost

Planina Mangart je največja še živa ovčja planina na Bovškem. Živina se pase na površinah od stavb proti Mangartu (Gorenji stan) do Mangartskega sedla. V zadnjih letih pa so uredili za pašo tudi nekdanje travnike med vasjo Strmec in mejnim prehodom Predel.

Objekti planine so na nadmorski višini 1200 m.

Na planini Mangart za zdaj gospodarijo kmetje iz vasi Strmec, Log pod Mangartom, Kal Koritnica, Čezsoča, Bovec in Zavrzelno. Mlečne ovce in koze pasejo na približno 100 hektarov od skupnih 700 hektarov pašnih površin, kolikor jih je bilo v rabi včasih. Večina parcel leži v k. o. Strmec in so v lasti države.

Samo zadnjih 500 m je cesta makadamska, sicer se na planino lahko pripeljemo po asfaltni cesti. Od vasi Strmec je planina oddaljena 4 km.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 20. junija do 20. septembra.

Večji hlev in stan sta bila nedavno obnovljena. Manjši hlev je sicer dotrajan, vendar še vedno v uporabi.

Tehnološki prostori so dobro urejeni in se oskrbujejo s pitno vodo iz svojega zajetja.

Izdelki

Mleko predelajo v Bovški sir in albuminsko skuto.

Sklep

Preprost dostop do stavb olajša delo uporabnikom, sicer pa pomeni velik obisk in s tem preprosto prodajo izdelkov, ki jih izdelajo na planini. Planina Mangart je najbolje organizirana ovčja planina v Zgornjem Posočju in je ena izmed redkih, kjer so se kmetje odločili za prodajo sira tudi na drobno. S tem ugodijo zahtevnemu kupcu, svoje izdelke lažje prodajo, cena sira pa je lahko višja kot pri prodaji na debelo.

Največja pomanjkljivost omenjene planine je velika oddaljenost pašnih površin, saj se ovce pasejo tudi na več ur hoda oddaljenih pašnikih, to pa pomeni poleg ročne molže veliko obremenitev za pastirje.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	19	16	17	17	16	12	9
------------	----	----	----	----	----	----	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Mlečna drobnica	292	381	240	278	304	279	259
-----------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Avtentičnost stavb: ohranjena spremenjena

Bivalni prostori: primerni neprimerni

Sanitarije: primerne neprimerne

Krajinska vrednost planine: izjemna, privlačna
 dobro ohranjena
 brez posebnosti

Konflikti z obiskovalci (s turizmom) da ne

Zaraščanje pašnih površin ne da

Planine, na katerih so v zadnjih letih opustili pašo molzne živine

- Krnica
- Duplje
- Leskovca
- Zapleč
- Slapnik

Krnica

Krnica

Lega in dostopnost

Leži zunaj zavarovanega območja Triglavskega narodnega parka, v dolini Krnica, na desni strani Kanina, med Velikim Stadorjem in Vratnim vrhom. Pašne površine so strme in zelo kamnite. Objekti planine so na nadmorski višini 1240 m, pašniki pa se raztezajo do 1900 m visoko.

Vse površine na planini Krnica so v državni lasti. Za zdaj je v rabi približno 150 hektarov pašnikov.

Do planine pridemo po makadamski cesti (8 km) iz vasi Plužna pri Bovcu, mimo B-postaje kaninske žičnice, zadnji del (500 m) pa po gozdni poti peš.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od 20. junija do 10. septembra.

Vsi objekti (stan in hlev) so delno adaptirani.

Tehnološki prostori so slabo urejeni.

Z vodo se planina oskrbuje iz svojega zajetja.

Izdelki

Kmetje v pašni skupnosti Krnica so prenehali s predelavo mleka na planini leta 2004. Trenutno se na planini pase le še mlada živina.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	9	7	11	3	6	1	1
Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena		☐ spremenjena				
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna						
	☒ dobro ohranjena						
	☐ brez posebnosti						

Duplje

Duplje (Depje)

Lega in dostopnost

Planina Duplje leži v dolini velikega Krnskega jezera. Ovce so se pasle na površinah, ki se raztezajo od vstopa v dolino iz smeri Lepene, mimo Doma pri Krnskih jezerih, na pašnikih opuščene planine Na polju, ob vznožjih Šmohora in Lemeža ter na prostranstvih proti Bogatinu in Komni. Planina leži v osrednjem delu Triglavskega narodnega parka.

Objekti so na nadmorski višini 1400 m.

Od doma dr. Klementa Juga v Lepeni do planine je dve uri hoje.

Funkcionalnost

Pašna sezona je trajala od sredine junija do začetka septembra. Zadnja še aktivna pašna sezona na planini Duplje je bila leta 1997.

Hlev je zgrajen v kompleksu skupaj s stanom. Vsi objekti so obnovljeni. Tehnološki prostori so slabo urejeni.

S pitno vodo se planina oskrbuje iz svojega zajetja.

Sklep

Planina Duplje ima v poletni turistični sezoni zelo velik obisk predvsem planincev, za katere bi bila že prisotnost živali nekaj posebnega.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	17	17	17	10	11	/	/
Priraja in predelava – stalež živine:							
Mlečna drobnica	218	321	288	149	166	/	/
Avtentičnost stavb: ☐ ohranjena ☒ spremenjena							
Bivalni prostori: ☒ primerni ☐ neprimerni							
Sanitarije: ☒ primerne ☐ neprimerne							
Krajinska vrednost planine: ☐ izjemna, privlačna ☐ dobro ohranjena ☒ brez posebnosti							
Konflikti z obiskovalci (s turizmom): ☒ da ☐ ne							
Zaraščanje pašnih površin: ☐ ne ☒ da							

Leskovca

Leskovca

Lega in dostopnost

Planina Leskovca leži v »podkrnskem bazenu«, v osrednjem delu Triglavskega narodnega parka. Pašniki ležijo na južnih pobočjih Rdečega roba, Maselnika in Škofiča. Na spodnjem in zahodnem delu meji na Krnsko gmajno oziroma na planino Kašina. Je razmeroma strma in precej kamnita planina. Predvsem v spodnjem delu se aktivni pašniki močneje zaraščajo.

Objekti planine so na nadmorski višini 1230 m, pašne površine pa se raztezajo od 1200 do 1500 m visoko.

Prvotne površine planine, ki ležijo v k. o. Vrsno, obsegajo 90 hektarov in so v zasebni lasti.

Planina je oddaljena od vasi Krn približno 4 km. Do planine Kuhinja je cesta asfaltirana.

Funkcionalnost

Zadnja pašna sezona z molzno živino je bila leta 1997.

Na planini je 17 propadajočih, starih hlevov, sicer zaščitenih kot etnološki spomenik. V novem hlevu je 45 privezov.

Stan je delno porušen in neprimeren za predelavo mleka.

Produkt

Od leta 1998 naprej so zaradi objektov, poškodovanih v potresu, prenehali s predelavo mleka. Trenutno se na planini pase le mlada goveja živina.

Sklep

Planina Leskovca je razmeroma lahko dostopna, leži pa na križišču planinskih poti, zato je v turistični sezoni zelo obiskana.

Njene največje pomanjkljivosti so slabo stanje tehnoloških in bivalnih prostorov ter neurejena lastniška razmerja. Ob teh težavah je z leti seveda tudi stalež živine nenehno upadal.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
Število uporabnikov v posameznih letih:							
Uporabniki	16	16	18	13	18	/	/
Priraja in predelava – stalež živine:							
Krave	33	37	21	26	27	/	/
Telice	28	7	30	32	30		
Avtentičnost stavb: ☒ ohranjena ☐ spremenjena							
Bivalni prostori: ☐ primerni ☒ neprimerni							
Sanitarije: ☐ primerne ☒ neprimerne							
Krajinska vrednost planine: ☐ izjemna, privlačna ☒ dobro ohranjena ☐ brez posebnosti							
Konflikti z obiskovalci (s turizmom) ☐ da ☒ ne							
Zaraščanje pašnih površin ☐ ne ☒ da							

Zapleč

Zapleč

Lega in dostopnost

Planina Zapleč leži ob zahodni meji osrednjega območja Triglavskega narodnega parka. Severna meja poteka po grebenu krnskega pogorja, od Oblega brda prek Krnčice do Srednjega vrha. Večino pašnih površin obsegajo pobočja pod Srednjim vrhom. Za zdaj uporabljajo le zahodni del planine, in sicer od planine Zaprikraj do začetkov gozdnatih predelov pod Vrati.

Stan in hlevi so na nadmorski višini 1200 m, najvišji še aktivni pašniki pa se razprostirajo do višine 1500 m.

Planina Zapleč obsega skupaj 360 hektarov površin v k. o. Drežnica. Je v zasebni lasti. Približno 38 hektarov pašnikov uporabljajo kmetje iz vasi Drežniške Ravne.

Planina je od Drežniških Raven oddaljena 7 km. Do nje se lahko pripeljemo po makadamski cesti. Z vodo se oskrbujejo iz svojega zajetja.

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do konca septembra. Zadnja pašna sezona s predelavo mleka in prepašo krav molznic je bila v letu 1997.

Na planini sta večji hlev ter stan, ki propada.

Sklep

Najpomembnejši pogoj, ki je potreben za normalno delo in vlaganja na planini, je na planini Zapleč izpolnjen. Je namreč edina planina v Gornjem Posočju, ki ima popolnoma urejena lastniška razmerja.

Pašniki planine Zapleč se v zadnjih letih uporabljajo le za prepašo jalove živine in krav dojlj.

Relativno lahka dostopnost in zelo kakovostne pašne površine ponujajo možnosti za povečanje stalaža.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	20	18	16	19	18	/	/
------------	----	----	----	----	----	---	---

Priraja in predelava – stalaž živine:

Krave	32	31	25	31	22	/	/
Plemenske telice	20	21	7	14	17	/	/
MPG + krave dojlje	/	/	/	/	/	/	25

Avtentičnost stavb:	☐ ohranjena	☒ spremenjena	
Bivalni prostori:	☐ primerni	☒ neprimerni	
Sanitarije:	☐ primerne	☒ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☒ dobro ohranjena	☐ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☐ ne	☒ da	

Slapnik

Slapnik

Lega in dostopnost

Planina Slapnik leži v osrednjem delu Triglavskega narodnega parka. Njene pašne površine so razmeroma strme in v nasprotju z vsemi drugimi pašniki zaradi značilne lege nezaraščene. Planina Slapnik je bila dolga leta že zapuščena, sredi osemdesetih let pa so kmetje obnovili objekte in spet začeli s prepašo molzne živine.

Planina leži na nadmorski višini 1200 m.

Vse površine so v lasti države (198 ha) in ležijo v k. o. Vrsno. Približno 80 hektarov pašnikov še uporabljajo za prepašo goveje živine.

Planina je dostopna po makadamski cesti iz vasi Krn čez planino Kuhinja (5 km).

Funkcionalnost

Pašna sezona traja od začetka junija do sredine septembra.

Na planini Slapnik je sedem sicer delno obnovljenih hlevov. V stanu so urejeni bivalni prostori in zbiralnica mleka.

Z vodo se oskrbuje iz svojega zajetja.

Izdelki

V zadnjih letih se tu pase le še mlada goveja živina.

Sklep

Planina Slapnik ima zelo dolgo in zanimivo zgodovino. Od nekdaj je bila namreč konjska planina. Na njej so imeli pravico do paše konj kmetje iz vasi med rekama Ročica in Tolminka. Šele leta 1955, ko so kmetje iz vasi Ladra zamenjali pašnike svoje planine Golobar za planino Slapnik, se je tu začela prepaša goveje živine. Število konj, ki so se tam prvotno pasli, je namreč zelo hitro upadalo.

Pozneje je bila planina nekaj let celo zapuščena. Nekdanje sirarne takrat niso več obnavljali.

Leto	1993	1994	1995	1996	1997	2002	2004
------	------	------	------	------	------	------	------

Število uporabnikov v posameznih letih:

Uporabniki	25	35	29	17	22	/	/
------------	----	----	----	----	----	---	---

Priraja in predelava – stalež živine:

Krave	30	23	21	20	25	/	/
Plemenske telice	40	49	40	33	41	/	/
Konji	3	/	3	3	3	/	/
MPG	/	/	/	/	3	/	/

Avtentičnost stavb:	☒ ohranjena	☐ spremenjena	
Bivalni prostori:	☒ primerni	☐ neprimerni	
Sanitarije:	☒ primerne	☐ neprimerne	
Krajinska vrednost planine:	☐ izjemna, privlačna	☒ dobro ohranjena	☐ brez posebnosti
Konflikti z obiskovalci (s turizmom)	☐ da	☒ ne	
Zaraščanje pašnih površin	☒ ne	☐ da	

Pregled statističnih podatkov in primerjave nekaterih parametrov

Zaradi izredno nizkega staleža konj v zadnjih 20 letih in dejstva, da ti z gospodarskega vidika niso več pomembni, jih med navedbami statističnih podatkov nismo več upoštevali. Vseeno pa lahko rečemo, da so bili konji za naše prednike eden izmed zelo pomembnih kmetijskih dejavnikov, od katerega je bil odvisen tudi

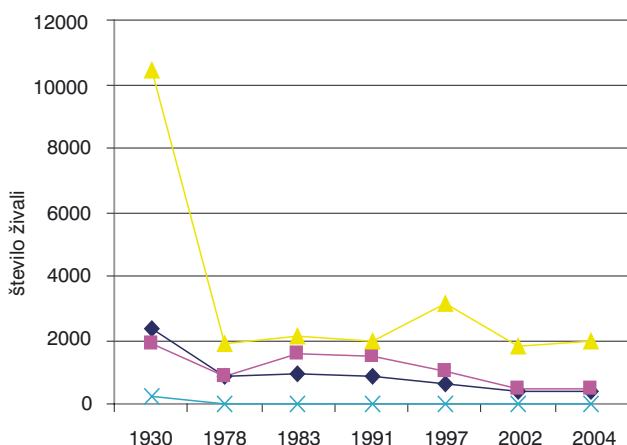
uspeh njihovega gospodarjenja. Kot primer lahko navedemo, da se je na naših planinah leta 1930 paslo kar 233 konj.

Na planinah v Posočju je v zadnjem času deset do petnajst konj. Le redke še uporabljajo za kmečka opravila.

V zadnjih letih je opaziti hitro zviševanje

števila in širjenje reje drobnice, predvsem ovac mesnih pasem. Število ovac mlečnih pasem, predvsem bovška ovca, se v zadnjih letih ni bistveno spreminjalo. Na dveh planinah, kjer se mlečne ovce še pasejo, se njihovo število občasno celo povečuje. To je razumljivo, saj je povpraševanje po izdelkih iz ovčjega mleka vse večje.

Grafikon 1: Gibanje staleža živine na planinah po posameznih letih

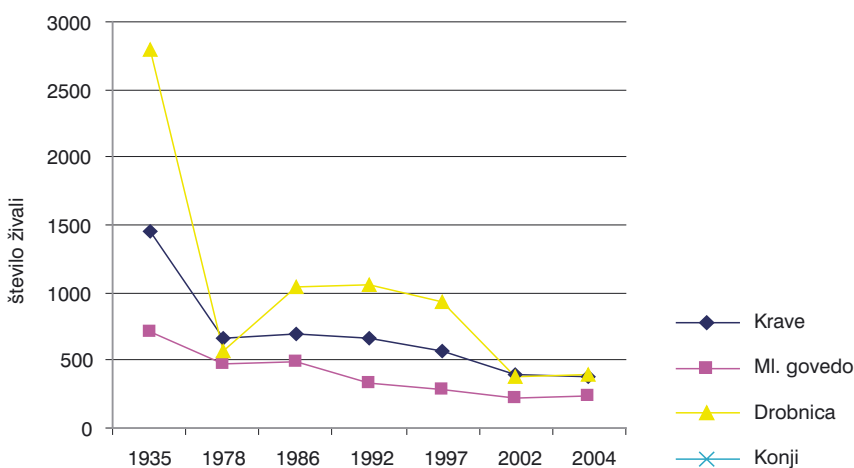
Gibanje staleža živine na vseh planinah v zgornjem posočju po posameznih letih

Leto	Krave	Ml. govedo	Drobnica	Konji
1930	2388	1895	10470	233
1978	878	860	1918	2
1983	978	1567	2154	0
1991	899	1483	1973	14
1997	635	994	3128	11
2002	395	503	1777	14
2004	397	486	1989	21

Primerjava staleža živine in števila uporabnikov

Leto	Uporabniki	GVŽ	GVŽ/U
1993	350	884,1	2,5
1994	338	880	2,6
1995	317	773,9	2,4
1996	282	795,1	2,8
1997	292	881,7	3,0
2002	307	578,3	1,9
2004	289	589,9	2,0

Grafikon 2: Gibanje staleža živine na 20 mlečnih planinah po posameznih letih

Gibanje staleža živine na 20 mlečnih planinah Zgornjega Posočja

Leto	Krave	Ml. govedo	Drobnica
1935	1450	710	2795
1978	657	473	563
1986	693	496	1038
1992	662	338	1053
1997	567	291	934
2002	389	220	382
2004	385	244	390

Iz podatkov o številu uporabnikov in o staležu molzne živine oziroma številu glav velike živine je razvidno, da se upadanje staleža živine v zadnjih letih ujema z upadanjem števila kmetov, ki se odločajo za planinsko pašo. Povprečno število glav velike živine na enega uporabnika planine je približno 2. To je tudi eden izmed večjih razlogov za realno majhne tržne presežke planinskih mlečnih izdelkov kljub relativno visoki skupni letni proizvodnji. Dejstvo pa je, da se glede na podatke povprečna velikost kmetij, ki pasejo na planinah, v zadnjih letih povečuje.

Razmere v živinoreji na območju Zgornjega Posočja so sicer drugačne. Rahlo upadanje staleža molzne živine vseeno ni takšno, kot je upadanje števila kmetov, ki se ukvarjajo s prirajo mleka. Vzrok za te razlike so predvsem nekateri večji kmetje, ki povečujejo stalež. To je lahko tudi dokaz, da je problem delovne sile v planinskem gospodarjenju izredno pereč, saj si prav kmetje z večjim staležem živine planinske paše ne morejo privoščiti.

V dosedanjem pregledu statističnih podatkov smo upoštevali tako goveje kakor tudi ovčje planine. Podatki, kot so skupne aktivne površine oziroma obremenitve, so zelo težko primerljivi, saj so to le ocene, ki se lahko močno razlikujejo od pravih vrednosti. Na omenjenih ovčjih planinah so namreč

včasih uporabljali za pašo široka gorska prostranstva nad gozdno mejo, po vrsti rabe tudi neplodne površine. Zaradi delnega zaraščanja v spodnjih delih, oddaljenosti nekaterih pašnikov in navsezadnje tudi znižanja staleža živine je danes raba teh površin popolnoma spremenjena ali celo opuščena, obenem pa pogosto prehajajo v pašno rabo tiste površine, ki so bile še nedavno pokošene.

Tudi natančno mlečnost ovac in s tem pridobitek sira med pašno sezono je razen v kontrolnih tropih zelo težko oceniti. Iz razpoložljivih podatkov lahko razberemo, da se mlečnost vsa ta leta ni bistveno spreminjala. To je bilo tudi pričakovati, saj na Bovškem tako kot včasih še vedno prevladuje bovška ovca. Tudi gospodarjenje na planinah se bistveno ni spremenilo.

Pri nadaljnjem pregledu bomo navajali samo podatke s planin, na katerih se pase goveja molzna živina.

Iz teh podatkov lahko razberemo, da se je stalež krav na omenjenih planinah med letoma 1935 in 1978 zmanjšal za skoraj 45 odstotkov, da pa se je po tem letu hitrost upadanja umirila. Povprečna mlečnost krave na pašni dan je v pašni sezoni 2004 znašala 9,9 litra, kar je za 6,4 litra več kot leta 1935. Vzroke za tako velike razlike gre iskati predvsem v uvajanju novih pasem

živali, drugačnem in boljšem načinu gospodarjenja, večjih količinah razpoložljive in kakovostne osnovne krme, dodatnih močne krme, v zadnjih letih pa seveda tudi v večjem poudarku na selekciji.

V prejšnjem odstavku smo poudarjali slabe rejske rezultate naših prednikov in ugotavljali vzroke za njihovo izboljšanje, pri ocenjevanju nekdanjih sirarjev pa ne moremo biti tako kritični. Iz podatkov o pridobitkih sira lahko vidimo, da se ne razlikujejo od današnjih, kar pomeni, da so naši predniki znali narediti prav toliko sira iz enake količine mleka, kot zmorejo sodobni sirarji. Z upoštevanjem dejstva, da se navadno na planinah kot izdelan sir šteje samo tisti, ki je bil tudi razdeljen med kmete, lahko sklepamo, da je bilo zelo malo takšnega sira, ki bi bil oporečen ali celo neužit. V slabih higienskih razmerah je bilo to toliko težje doseči.

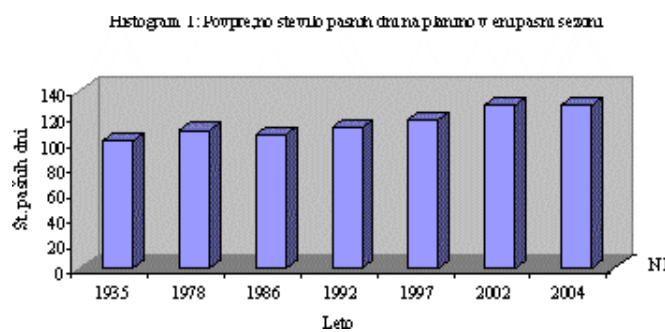
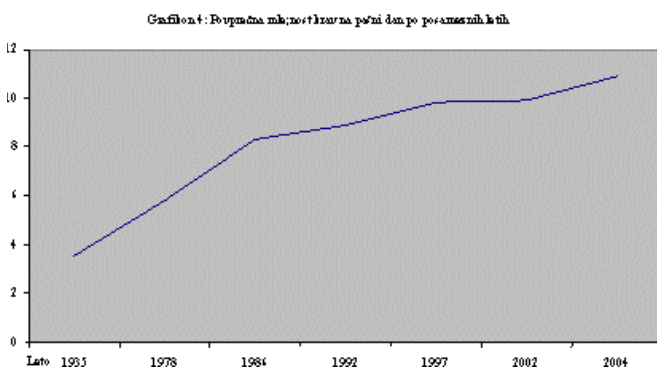
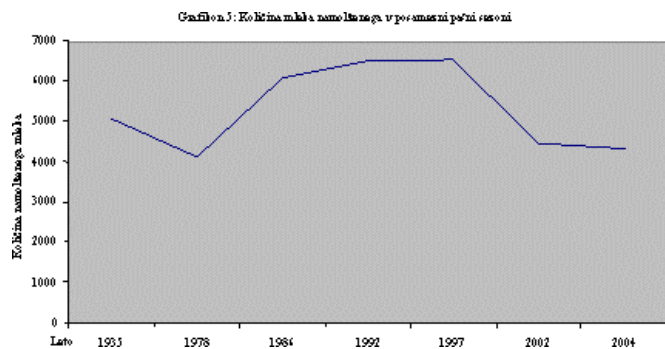
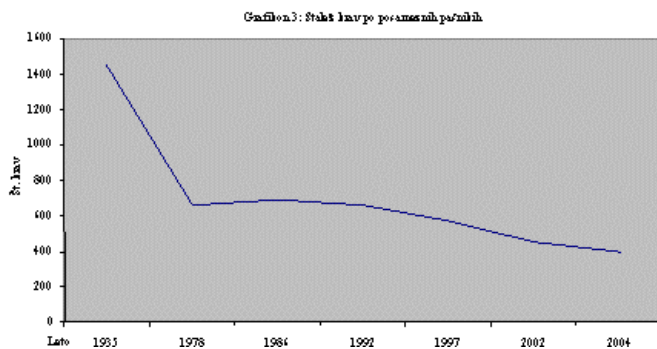
Vse to nam daje slutiti, kako bogata je tradicija sirarstva in kolikšno je bilo znanje, ki so ga preprosti kmetje znali prenašati iz roda v rod do danes.

Vzroke za nenehno daljšanje pašne sezone lahko iščemo predvsem v večanju razpoložljive paše oziroma manjšanju staleža živine. Vzrok pa so lahko tudi vremenski vplivi in podnebne spremembe, ki v zadnjih desetletjih podaljšujejo vegetacijsko dobo.

Leto	ŠT. KRAV	MLEKO (q)	Povprečna mlečnost krave na P. D	Skupno število P. D. v pašni sezoni	Povpre no število P. D. v sezoni na planino
1935	1450	5090,87	3,5	1906	100,3
1978	657	4105,47	5,8	1954	108,5
1986	693	6079,21	8,3	2104	105,2
1992	662	6506,22	8,9	2213	110,6
1997	567	6543,06	9,8	2351	117,5
2002	389	4462,64	8,9	1548	129
2004	341	4317,8	9,9	1538	128,2

Nekateri skupni podatki obravnavanih govejih planin po posameznih letih

Grafični prikaz omenjenih podatkov sledi v grafih 3, 4, 5 in histogramu 1.

Ovčje planine

Planina	Leto	Leži v TNP	Površine v rabi /ha/	Pašni dnevi	Krave	Mlado govedo	Ovce	Koze	Konji	GVŽ	GVŽ/ha	Mleko /kg/	Sir /kg/	Skuta /kg/	Maslo /kg/	Mlečnost /Ž/D	Kg sira/ 100 l ml.
Duplje	1935	/	473	93	0	0	650	150	0	80	0,17	45000	4800	30	0	0,60	10,07
	1997	DA	350	79	0	0	166	0	0	16,6	0,05	10800	1800	700	0	0,82	10,07
ZADNJA PAŠNA SEZONA 1997																	
Krnica	1935	/	588	82	0	0	500	150	0	65	0,11	42000	4100	1900	0	0,79	9,78
	1997	NE	200	82	0	0	211	0	0	21,1	0,11	20000	2000	750	0	1,16	10,00
ZADNJA PAŠNA SEZONA 2003																	
Loška Koritnica	1935	/	138	88	0	0	300	0	0	30	0,22	26000	2500	1000	0	0,98	9,62
	1997	DA	150	92	0	5	97	0	0	12,7	0,08	5400	800	500	0	0,61	14,81
	2004	DA	80	84	0	0	131	0	0	19,7	0,25	5400	650	350	0	0,76	12,00
Mangrt	1935	/	470	88	0	0	410	0	0	41	0,09	32000	3000	1500	0	0,89	9,38
	1997	DA	350	92	0	0	304	0	0	30,4	0,09	21667	2600	1240	0	0,77	12,00
	2004	DA	156	84	0	0	250	30	0	42	0,27	20000	2400	780	0	0,85	12,00

Primerjalni prikaz nekaterih statističnih podatkov z omenjenih govejih in ovčjih planin iz leta 1935 in leta 1997

7. preglednica: Goveje planine

Planina	Leto	Leži v TNP	Površine v rabi /ha/	Pašni dnevi	Krave	Mlado govedo	Ovce	Koze	Konji	GVŽ	GVŽ ha	Mleko /kg/	Sir /kg/	Skuta /kg/	Maslo /kg/	Mlečnost /Ž/D	Kg sira/ 100 l mleka
Božca	1935	/	162	75	85	70	365	30	2	151,5	0,94	42000	4200	2000	0	6,59	10,0
	1997	NE	240	107	53	54	0	150	0	111	0,46	49562	6360	3108	0	8,74	9,10
	2004	NE	240	110	42	4	0	128	0	64	0,26	43000	4300	2000	0	9,3	10,0
Hleviš e	1935	/	/	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	1997	NE	35	160	6	16	0	0	0	16,8	0,48	/	0	0	0	0	0
	2004	NE	35	153	7	7	0	0	1	12,4	0,35	/	0	0	0	0	0
Krnica-Kova i planina	1935	/	30	111	37	14	0	0	0	38	1,27	17000	1600	700	0	4,14	9,41
	1997	NE	20	112	8	7	6	0	1	15,4	0,77	8816	797	310	0	9,84	9,04
	2004	NE	15	120	6	2	0	0	0	7,2	0,48	7106	640	300	0	9,87	9,01
Kašina	1935	/	73	120	103	17	0	0	0	92,6	1,27	40000	3800	1800	0	3,24	9,50
	1997	DA	36	142	31	0	0	0	0	37,2	1,03	35230	2049	988	0	8,00	5,82
	2004	DA	64	135	36	0	0	0	0	36	0,56	39000	3900	1872	0	8,02	10
Kuhinja	1935	/	86	94	136	20	0	0	0	120,8	1,40	45000	4200	2000	0	3,52	9,33
	1997	DA	90	138	27	36	0	0	0	54	0,60	24000	0	0	0	6,44	0
	2004	DA	45	130	25	17	0	0	0	35,2	0,78	30000	2900	1500	0	9,2	9,66
Leskovca	1935	/	159	106	63	30	0	0	0	68,4	0,43	30000	2700	1200	0	4,49	9,00
	1997	DA	100	130	27	30	0	0	0	50,4	0,50	23786	2228	976	0	6,78	9,07
Lom - Podkuk	1935	/	429	144	130	80	0	0	12	164	0,38	45000	4200	2000	0	2,40	9,33
	1997	Delno	300	122	80	0	0	0	0	96	0,32	85000	8000	3400	60	8,71	9,41
	2004	Delno	200	135	69	0	0	0	0	69	0,34	89000	8722	4099	60	9,55	9,8
Matajur	1935	/	154	75	106	140	0	0	0	168,8	1,10	34000	2000	800	800	4,28	5,88
	1997	NE	150	122	37	49	0	0	0	73,8	0,49	28900	2370	1180	147	6,40	8,20
	2004	NE	150	100	41	32	0	0	0	60,2	0,40	43200	3974	1947	160	10,54	9,20
Polog	1935	/	260	182	70	60	0	40	0	96	0,37	45000	4500	1800	0	3,53	10,00
	1997	DA	25	146	27	0	0	0	0	32,4	1,30	51000	4600	1530	0	12,94	9,02
	2004	DA	22	173	23	2	0	0	0	24,2	1,10	60953	5912	2838	0	15,32	9,70
Pretov - Školj	1935	/	88	92	87	20	0	0	0	81,6	0,93	31000	2800	12	0	3,87	9,03
	1997	Delno	50	107	48	0	0	0	0	57,6	1,15	55000	5000	2400	0	10,71	9,09
	2004	Delno	51	111	32	5	0	0	0	35	0,69	42100	4168	1792	0	11,85	9,90
Slapnik	1935	/	198	97	0	0	0	0	100	100	0,51	0	0	0	0	0	0
	1997	DA	197	117	25	41	0	0	3	57,6	0,29	26900	0	0	0	9,20	0
NI PREDELAVE																	
Sleme-Medrje	1935	/	252	90	210	36	0	0	0	189,6	0,75	65000	6500	3000	0	3,44	10,00
	1997	DA	70	90	68	0	0	0	0	81,6	1,17	85000	8000	3400	0	13,89	9,41
	2004	DA	123	100	41	0	0	0	0	41	0,33	65000	5900	2900	0	15,85	9,08
Stador-Razor	1935	/	390	99	140	56	0	0	0	145,6	0,37	31000	3100	1300	0	2,24	10,00
	1997	Delno	150	147	46	0	0	0	0	55,2	0,37	67000	6010	3680	0	9,91	8,97
	2004	Delno	91	126	21	0	0	0	0	21	0,23	26107	2506	1128	0	9,86	9,60
Zaple	1935	/	329	77	80	50	0	200	0	114	0,35	45000	4000	2200	0	7,31	8,89
	1997	DA	150	122	22	17	0	0	0	36,6	0,24	25000	2000	1000	0	9,31	8,00
NI PREDELAVE																	
Zaprikraj	1935	/	223	77	103	82	0	0	15	146,6	0,66	41500	3700	1800	0	5,23	8,92
	1997	DA	200	122	35	29	0	0	0	59,4	0,30	53112	4512	2042	0	12,44	8,50
	2004	DA	98	107	38	27	0	0	0	54,2	0,55	46700	4576	2196	0	11,5	9,8
Zaslap	1935	/	117	116	100	35	0	0	0	101	0,86	4000	3600	1700	0	0,34	9,00
	1997	DA	175	122	27	7	0	0	0	36,6	0,21	27000	0	0	0	8,20	0
	2004	DA	108	130	22	33	0	0	0	41,8	0,38	29000	2784	1197	0	10,10	9,6

Ekonomika planinskega gospodarjenja

Gospodarjenje na planinah in skupnih pašnikih ima za kmetijstvo poseben pomen, saj je to skupna raba zemljišč, ki so na splošno manj primerna za obdelovanje bodisi zaradi prevelike oddaljenosti od naselbin bodisi zaradi neustrezne kakovosti tal za pašo živine (skalnata, slabo rodovitna, poraščena itn.). Izkoriščanje planinskih pašnikov sodi med najstarejše oblike kmetijstva v gorskem svetu. V vmesnih legah med vasmi in zaselki so se razvile prehodne planine – predplanine, ki so rabile za spomladansko in jesensko pašo. Marsikje so jih nadomeščale senožeti (planinski travniki), ki so jih po enkratni košnji uporabljali za pašo.

Stalež živine v dolini narekuje izrabo pašnih površin na planinah in skupnih pašnikih. Zato so kazalniki o staležu živali izhodišče za ugotavljanje trendov gospodarjenja na teh površinah. Opuščanje paše bo na nekaterih območjih zelo težko preprečiti. Poteka predvsem na planinah, še posebno pa na tistih, kjer se pasejo krave molznice.

Z ukrepi za izravnavo stroškov pridelave oziroma s spodbudami za kmetijsko pridelavo država stalno podpira pašo na planinah in skupnih pašnikih. Tako poskuša omiliti te procese.

Če poskušamo sedanje planinsko gospodarjenje v zgornjem Posočju razdeliti, lahko rečemo, da je za zdaj najbolj razširjena reja plemenskih telic in krav molznic, med drobnico pa prednjačijo ovce dojilje, za katere kmetje večinoma uporabljajo poseben način planinske paše, in sicer pašo počez.

Živali, ki se pasejo na planini ali visokogorskih pašnikih, naj bi imele po končani pašni sezoni boljše konstitucijo od tistih, ki se pasejo v dolini ali so vse leto v hlevu. Na planinah zrejene telice tudi živijo dlje, so bolj plodne, imajo manj težav

s parklji, pozneje pa dajejo tudi več mleka. To so osrednji vzroki, da je plemenska živina, zrejena v zgornjem Posočju, v slovenskem merilu razpoznavna, kakovostna in zaradi tega tudi cenjena. Za kmete je to tržna priložnost, ki pa je doslej še niso popolnoma izkoristili.

Predelava na planinah namolzenega mleka je bila včasih bolj potreba kakor priložnost, saj so kmetje izkoriščali planine predvsem zaradi ugodnih možnosti za pašo. Danes je izdelava planinskih mlečnih izdelkov donosen posel, če je le prav organiziran, in postaja vse bolj pomemben dejavnik pri odločanju kmetov za planinsko pašo.

Pomen planinske paše (po Stockerju, 1982) lahko razdelimo na pet temeljnih funkcij, ki imajo pomembno vlogo pri ohranjanju planin.

Uporabna funkcija: povečanje staleža živali in izboljšanje visokogorskega, hribovskega in nižinskega kmetijstva. Stroški reje se lahko znižajo za 30 odstotkov, na kmetiji je moč razvijati dopolnilne dejavnosti in proizvajati kakovostne izdelke. Poleg teh prednosti planinska paša tudi ugodno vpliva na kondicijo in zdravje živali.

Zaščitna funkcija planin je predvsem v preprečevanju erozij, plazov in drugih naravnih vplivov.

Življenje v čisti in neokrnjeni naravi je v današnjem hitrem tempu vedno pomembnejše in planine so del te narave.

Mir in tišina narave, ki ju ob čistem zraku ponuja življenje na planinah.

Poleg tega je pomembna še ekološka funkcija planin.

Od družbeno-ekonomskih komponent, ki vplivajo na razvoj planšarstva in planinske paše, je najpomembnejša stalnost prihodkov, z boljše organiziranostjo in racionalizacijo pa tudi povečevanje

dohodka. Med regionalnimi komponentami je pomembno združevanje posameznih kmetij v stabilno obliko domačega gospodarjenja.

Tudi rezultati študije Ocena gospodarnosti proizvodnje sira na ovčjih in kravjih planinah na Tolminskem (Meglič, H., 1995) so pokazali, da je planšarstvo ne le družbeno zanimivo zaradi ohranjanja kulturne krajine in možnosti za razvoj turizma, temveč je tudi pomemben dohodkovni vir za kmete v visokogorju. Avtorica razprave omenja, da kmetje na hribovskih območjih vse premalo izkoriščajo možnosti paše na planinah; po ocenah se ne zavedajo, kakšen je dohodek na kmetiji, ki ga dobijo s planinsko pašo. Dobljeni rezultati so pokazali, da bi opazovane kmetije brez planinske paše zelo težko preživele ali pa sploh ne.

Z metodo pokritja so namreč ocenjevali gospodarnost priraje mleka na kmetijah, ki predelujejo mleko v sir in skuto, na dveh izbranih kravjih in ovčjih planinah na Tolminskem. Dosežena pokritja na kmetijah so primerjali s pokritji iz priraje mleka, ki jih navaja Katalog kalkulacij Kmetijske svetovalne službe Slovenije (KSS, 1995).

Rezultati so pokazali, da je pokritje priraje s predelavo in planinsko pašo bistveno večje, kot bi ga dosegala kmetija s prirajo in prodajo surovega mleka. Pokritja kmetij s kravje planine so se približala odkupni ceni surovega mleka, ovčerejci pa so s planinsko pašo dosegli še nekajkrat večji dohodek.

Nihče od kmetov iz omenjene razprave ne omenja slabega dohodka s planine, pa vendar opuščajo gospodarjenje na planinah. Vzroke kaže verjetno iskati v neugodnem gospodarskem položaju slovenskega kmeta, ki je posledica tako majhnih posesti kot tudi nizke produktivnosti kmetij.

Paša

Mnenje, da je paša najcenejša krma, drži, pravilna raba paše pa je prav gotovo najzahtevnejša oblika krmljenja predvsem govedi. Zato je treba tudi posebnostim v zvezi z zauživanjem paše nameniti nekaj pozornosti. Temeljno vprašanje je, kako priskrbeti pašni živali dovolj ali vsaj čimveč prebavljive energije iz zaužite paše ter ji omogočiti dobro izkoriščanje zaužitih hranilnih snovi. To temeljno zahtevo namreč omejujejo najrazličnejši zunanji dejavniki, kot so tla, podnebje, gospodarjenje in lastnosti živali.

Kateri so dejavniki, ki v tolminskih razmerah najbolj vplivajo na kakovost paše?

Na prvem mestu je vsekakor podnebje. Vemo, kako vpliva temperatura na kakovost krme. Ob večji osvetlitvi in višji temperaturi se v rastlinah povečuje delež strukturnih ogljikovih hidratov. Razumljivo je, da so iz istih razlogov enaki vplivi in razlike na primer med spomladanskim in poletnim obdobjem. Učinek padavin, temperature in osvetlitve na pašni živali odseva v endokrinem statusu, ta pa odloča o tem, koliko časa in kdaj se bo žival pasla. V izjemnih okoliščinah to pomeni zmanjšano zauživanje paše. V planinskih razmerah so v zvezi s tem zelo pomembni temperaturna nihanja (visoke ali nizke temperature) ter dolžina dneva, ki lahko močno vplivajo na zauživanje krme. To moramo upoštevati predvsem pri izbiri časa za pašo živali glede na njihov stadij laktacije..

Vpliv tal na rast paše je sicer težko količinsko ovrednotiti. Vemo pa, da neuravnoteženost ali pomanjkanje elementov v krmi najprej poslabšata produktivnost živali, pozneje, če uporabljamo namolzeno mleko za predelavo (na primer izdelavo sira), pa tudi

na kemično-fizikalne lastnosti mleka oziroma primarno dispozicijo mleka. Tu sta posebno pomembna kalcij in fosfor. Zaradi značilne sestave tal Zgornjega Posočja, še zlasti visokogorskih pašnikov, naj bi tu ne primanjkovalo omenjenih elementov.

Gospodarjenje prav tako precej vpliva na izkoriščanje paše. Pri tem poskušamo uresničiti cilje, ki smo si jih postavili. Prvi je kar največje zauživanje paše, drugi pa čim večja prireja mleka in mesa, ki ju lahko dobimo tudi ob uporabi dodatnih krmil.

Dokrmljevanje krav na paši naj bi bilo močno odvisno od količine, kakovosti in časa paše ter mlečnosti. Zlasti bi si morali prizadevati, da damo živalim tiste snovi in v taki obliki, da zboljšamo uravnoteženost in fizikalno sestavo obroka. Dokrmljevanje z mineralnimi dodatki je ob paši obvezno, dodatek energijsko bogate krme ob kakovostni paši in veliki prireji mleka pa je skoraj vedno potreben; živali nadomestijo izgubljeno energijo (oddaljenost pašnih površin in vodnih virov), čeprav si prizadevamo, da bi s pašo zaužile čimveč energije, ker je tako praviloma najcenejša.

Ena bistvenih razlik med krmljenjem v hlevu in pašo na pašniku je v večji možnosti izbiranja rastlin ali rastlinskih delov. Maksimalno zauživanje krme je mogoče, kadar ponudba presega sposobnost zauživanja. Takrat živali bolj selektivno zauživajo, izbirajo bolj listnato in lažje prebavljivo krmo. Seveda pa je posledica tega večji ostanek nepopasene krme, v kateri se s stadijem vegetacije znižuje delež beljakovin, povečuje pa se delež surove vlaknine.

Vendar največkrat želimo in tudi predvidimo, da bi živali zaužile sorazmerno veliko paše. Razlika v stroških za hranilne snovi v paši je v primerjavi z

drugo krmo tako ugodna, kadar uporabljamo velike količine paše (planinska paša), da se tudi sorazmerno veliki ostanki splačajo. Vse to lahko delno uravnavamo z obremenitvijo in načinom paše. Količina mleka na hektar s povečevanjem obremenitve nekaj časa narašča, nato pa upada. Količina mleka na žival pa se z večanjem obremenitve zmanjšuje.

Postavlja se vprašanje, koliko zaužite paše, hranilnih snovi in mleka smemo pričakovati od živali glede na številne vplive krme, tal in gospodarjenja.

Ko odgovarjamo na to vprašanje, moramo vsaj na kratko omeniti še nekaj pomembnih lastnosti krav. Zauživanje paše je namreč poleg naštetega močno odvisno tudi od velikosti krav, fiziološkega statusa, ravni prireje mleka, dopolnilnega krmljenja, od že omenjene obremenitve na hektar, od časa, ki ga damo živalim na voljo, od intenzivnosti tehnologije paše ter številnih drugih dejavnikov.

Predelava mleka

Sir Tolminc

Na vseh omenjenih govejih planinah izdelujejo samo sir Tolminc in albuminsko skuto, ponekod pa se občasno odločajo tudi za izdelavo surovega masla. Na bovških planinah, kjer se pase drobnica, izdelujejo večinoma Bovški ovčji sir, o katerem bomo več govorili pozneje. Omenjena sira sta sicer dva izmed redkih slovenskih avtohtonih sirov.

Glede na ohranjeno tehnologijo za izdelavo Tolminca lahko območje proizvodnje geografsko omejimo na sedanje občine Tolmin, Bovec in Kobarid.

Tolminc je lahko izdelan iz surovega, polnega ali delno posnetega kravjega mleka. Uvrščamo ga med trde, polnomastne sire. Ima dolgo in predvsem bogato tradicijo.

Prvi zapisi o Tolmincu segajo v 13. stoletje, ko je bil sir za kmeta zelo pomemben ne le kot živilo, temveč tudi kot plačilno sredstvo. Kmetje naj bi s sirom celo plačevali dajatve takratni zemljiški gospodi.

Prvič se je pod imenom Tolminc pojavil leta 1756 v ceniku za mesto Videm. Iz slednjega je razvidno, da je bil v primerjavi z drugimi siri zelo poceni, kar nam daje slutiti, da so ga mogoče razmeroma slabo poznali ali pa da so ga izdelovali iz delno posnetega mleka.

Veliko so k današnji obliki in imenu Tolminca prispevali različni sirarski mojstri, ki so že proti koncu 19. stoletja pod okriljem Kmetijskega društva v Gorici prihajali na Tolminsko in učili domačine sodobnih sirarskih tehnologij. Leta 1886 so prav na planini Razor pod vodstvom Švicarja Thomasa Hitza izdelali tudi prvi sir grojer.

Kaj vse je vplivalo na današnjo obliko tega sira, je seveda težko trditi, dejstvo pa je, da se je razvijal stoletja in tako postal del

tradicije in kulture.

Bistvene značilnosti sira Tolminca

Hlebec Tolminca ima obliko mlinskega kamna s premerom 23 do 27 cm, visok je 8 do 9 cm, težak pa 3,5 do 5 kg. Zgornja in spodnja ploskev sta rahlo dvignjeni, obodna stran pa je nekoliko izbočena. Ima gladko svetlo rumeno skorjo. Testo je gibko, na prerezu pa ima redka očesa, velika kot grah. Vonj in okus sta blaga, sladkasta in spominjata na okus orehovih jedrc. Najboljši okus doseže po dveh mesecih zorenja.

Na mlečnih planinah zgornjega Posočja predelajo približno 600.000 l mleka na leto. Sir izdelujejo po klasičnih tehnologijah iz

surovega mleka in razen redkih izjem tudi brez poprejšnje tipizacije. Čeprav je v nekaterih državah toplotna obdelava predvsem iz zdravstvenih razlogov obvezna, saj izključi nenadzorovana mikrobiološka dogajanja v mleku in siru, na Tolminskem še vedno zagovarjajo teorijo, da na kakovost sira vplivajo tudi zunanji dejavniki, ki se v siru izražajo s tako imenovano koristno avtohtono mikrofloro. Ta naj bi dala siru značilni pečat. Njim v prid govorijo tudi trditve glede zdravstvene neoporečnosti takšnih sirov. Vemo namreč, da se sirno zrno za zelo trde in trde sire suši pri razmeroma visoki temperaturi, ki zmanjšuje dejavnost morebitnih patogenih mikroorganizmov. Poleg tega zorijo ti siri več mesecev, kar naj

Tolminc®

bi zadostovalo za njihovo zdravstveno neoporečnost.

Nekoč so za usirjanje mleka uporabljali doma pripravljene »siriščnike«, izdelane iz telečjih želodcev. Raztopina takšnega siriščnika, v kateri je bila tudi vsebina telečjega želodca, je poleg encimov himozina in pepsina, potrebnih za encimsko koagulacijo mleka, vsebovala tudi mlečnokislinske bakterije kot podlago za mlečnokislinsko fermentacijo.

Velike težave s kakovostjo mlečnih izdelkov so imeli sirarji, ki so opustili uporabo doma pripravljenega sirišča in niso nadomestili v želodcih vsebovane mlečnokislinske mikroflore, ki je pospeševala fermentacijske procese. Ti se izboljšajo, že če del fermentiranega mleka shranimo in uporabimo za zagon in pospešitev fermentacije pri naslednjem sirjenju. To je bila tudi podlaga za izdelavo tako imenovanih nedefiniranih mlečnih sirarskih kultur, ki jih še danes uporabljajo tudi v Posočju (termizacija in nato inkubacija manjše količine mleka prejšnje molže) ter pozneje koncentriranih starter kultur, ki pa že zagotavljajo bolj standardno kakovost izdelkov.

Tehnologija izdelave Tolminca – kratek pregled

Usirjanje mleka je kemično-fizikalni postopek, pri katerem sirišče učinkuje na beljakovino kazein tako, da tvori tridimenzionalno mrežo oziroma koagulum, v kateri je zaprta sirotka in ki jo pri obdelavi s kontrakcijo koaguluma bolj ali manj odstranimo. Hitrost iztekanja oziroma količino iztisnjene sirotke v določenem času imenujemo sinereza, ki pa je odvisna od več različnih dejavnikov. Usirjanje zorjenega mleka se začne pri temperaturi 33 do 35 °C in traja približno 30 minut.

Sinereza se začne z obdelavo koaguluma, ki obsega faze rezanja in drobljenja koaguluma ter dosirjanja oziroma dogrevanja in sušenja sirnega zrna. Koagulum režemo s sirarsko sabljo najprej na navpične rezine, ki imajo obliko dolgih pokončnih kvadrov, pozneje pa sirno zrno oblikujemo s sirarsko harfo. Na splošno velja, da oblikujemo za trde sire, kakršen je tudi Tolminc, manjša sirna zrna.

Oblikovano sirno zrno dogrevamo na temperaturo okrog 45 °C, s čimer pospešimo kontrakcijo in izločanje sirotke ter ustvarimo optimalne razmere za mlečnokislinske bakterije, ki omogočajo nastajanje mlečne kisline. Sirno zrno sušimo na temperaturi dogrevanja, ob nenehnem mešanju sušimo do ustrezne trdnosti – klenosti.

Oblikovanje sira poteka v klasičnih oblikovalih, v katerih se sirna zrna odteka in oblikujejo kapilarni sistem, ki je potreben za nadaljnjo izdelavo sira.

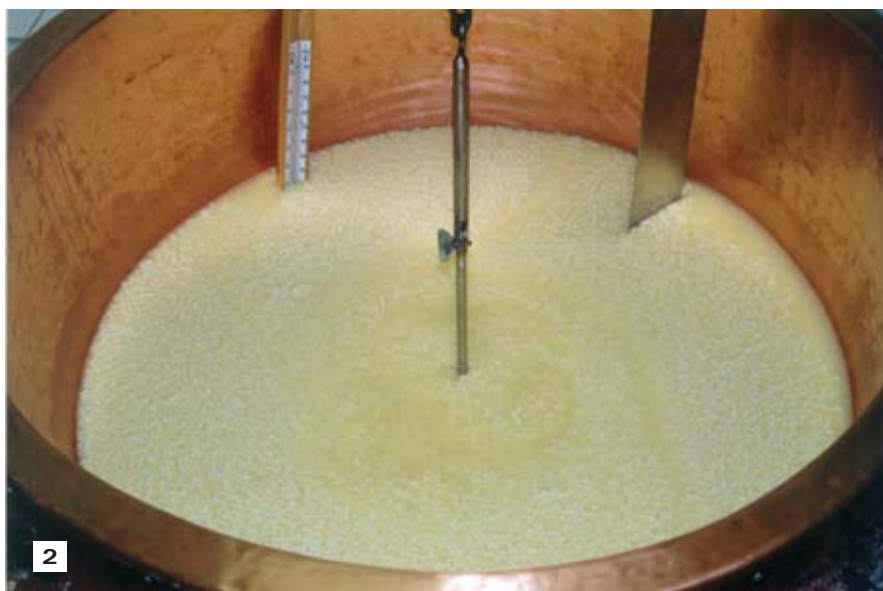
Stiskanje sira je namenjeno odstranjevanju proste vode iz že oblikovanega sira. S

primerno obtežitvijo pripomoremo k hitrejšemu spajanju sirnih zrn in dokončnemu oblikovanju sira ter nastajanju skorje.

Tako kot večina trdih sirov se tudi Tolminc soli v slanici od 24 do 48 ur, odvisno od velikosti in teže koluta.

Namen zorenja sira je predvsem oblikovanje značilnih senzoričnih lastnosti, povečanje prebavljivosti in podaljšanje obstojnosti. Na omenjenih planinah razdelijo sir med kmete ali ga prodajo že pred dokončanimi procesi zorenja. Obseg sprememb pri zorenju sira in hitrost teh dogajanj določajo tudi zunanje razmere v času zorenja, kot sta temperatura in relativna vlažnost zraka. Zelo pomembna je tudi nega sira med zorenjem.

Splošna tehnologija izdelave Tolminca je natančno določena, način dela pa se glede na navade vsakega mlekarja seveda razlikuje.

Bovški sir

Bovški sir je dobil ime po kraju Bovec. Izdelujejo ga izključno kmetje na Bovškem, in sicer na kmetijah, v poletni pašni sezoni pa tudi na visokogorskih planinah.

Spada med trde polnomastne sire. Kot osnovna surovina za izdelavo Bovškega sira se uporablja surovo ovčje mleko, dodaja pa se lahko tudi do 20 % kozjega ali kravjega mleka. Mleko mora biti prirejeno na območju zaščite, to pa je območje občine Bovec z okolico.

Posebnost Bovškega sira zagotavljajo klimatske in naravne razmere, značilne za Bovško, kakovost mleka in tradicionalni postopki izdelave tega sira.

Bovški sir se izdeluje v obliki okroglega hlebca s premerom 20 do 28 cm, višino 8 do 12 cm, težak pa je 2,5 do 5 kg.

Mleko, ki je namenjeno za predelavo v Bovški sir, mora glede kakovosti ustrezati veljavnim predpisom v Republiki Sloveniji.

Tehnologija izdelave Bovškega sira – kratek pregled

Mleko se pred usirjanjem segreje na temperaturo 35–36 °C.

Dodaja se lahko doma pripravljena starter kultura ali selekcionirane DVS starter kulture, primerne za trdo sirarstvo.

Dodatek sirišča – usirjanje

Mleko pod vplivom sirišča koagulira v 30 do 45 minutah. Koagulum po površini lahko rahlo solimo in s sirarsko lopato po potrebi predevamo, če je v sirarni prehladno in se površina mleka oziroma nastajajočega koaguluma ohladi.

Obdelava koaguluma (rezanje, drobljenje, dogrevanje, sušenje)

Koagulum se postopoma razreže do velikosti fižola ali graha. Po sušenju pa ima

velikost pšeničnega zrna. Vsebino kotla se počasi dogreje na temperaturo od 44–49 °C. Pri tej temperaturi se sirno zrno tudi suši do primerne klenosti.

Oblikovanje sira

Sirnino po sušenju oblikujejo v oblikovalih primerne velikosti. Iz kotla jo lahko dvignejo s sirarskim prtom.

Stiskanje sira

Sire se obteži s ustreznimi utežmi, med stiskanjem se jih večkrat obrne. Sire se lahko oblikuje tudi v plastičnih oblikovalih brez sirarskih prtov. Stiskanje traja 4 do 6 ur.

Soljenje sira

Siri se solijo »suho« od 3–6 dni, odvisno od velikosti hlebca.

Lahko pa se solijo tudi v slanici, 24 do 48 ur.

Zorenje sira

Bovški sir zori najmanj 60 dni, lahko pa tudi do dve leti. Primerna temperatura zorenja je 14 do 19 °C. Med zorenjem je treba sire obračati in primerno negovati.

Albuminska skuta

Albuminska skuta oz. kar skuta, kot jo imenujejo domačini, je stranski produkt pri izdelavi sira Tolminc in Bovškega sira. Izdelujejo jo iz sirotke po dvigu sirnega zrna, s kosmičenjem topnih beljakovin (albumini, globulini).

V primeru kravjega mleka se med segrevanjem sirotke dodaja še manjšo količino svežega mleka ter kisavo, ki je poleg visoke temperature potrebna za obarjanje omenjenih beljakovin.

Albuminska skuta se lahko kot končni izdelek trži kot »sladka skuta« takoj po izdelavi. Lahko pa se jo dosoljuje in fermentira. Dlje časa starana ter s soljo konzervirana albuminska skuta ima prijeten do zelo pikanten okus.

Na nekaterih planinah v Zgornjem Posočju se izdeluje tudi surovo maslo. To je izdelek, ki je bil včasih celo bolj cenjen od sira. Prodaja slednjega je pomenila za kmete pomemben vir zaslužka.

Danes se mleko posnema predvsem z namenom tipizacije mleka pred usirjanjem, manjše količine izdelanega masla pa so namenjene predvsem samooskrbi uporabnikov planin. Večjega tržnega pomena maslo nima, čeprav je to izdelek izredne kakovosti in je pri pravih gurmanih še kako cenjen.

Večinoma ga izdelujejo iz kisle smetane v starih pinjah z ročnim pogonom. Stranski produkt pri izdelavi masla pinjenec, po domače »botuda«. To je napitek izredne prehranske in dietetične vrednosti.

Težave pri tehnoloških postopkih

Pri izdelavi omenjenih sirov se ponavadi pojavljajo težave, povezane z znanjem in kakovostjo mleka.

Vse prepogosto pozabljamo, da začetek izdelave sira ni dodatek sirišča v mleko, ampak da se sirjenje začne že ob molži.

Vsa fizikalna in biokemična dogajanja v mleku, od molže do soljenja sira v slanici in pozneje zorenja, so tesno povezana s kakovostjo mleka, z njegovim zorenjem in morebitnim dodajanjem starter kultur.

Da bi imeli vsaj bežen vpogled v mikrobiološko in biokemično sliko mleka, zgolj senzorične ocene niso več dovolj.

Vsakdanja praksa vsakega sirarja bi morala postati vsaj test na mastitis kot preverjanje zdravstvenega stanja živali in titracijsko spremljanje acidifikacije mleka ter pozneje sirnine oziroma sirotke. Samo s to informacijo lahko pravilno vodimo zorenje mleka pred usirjanjem, po potrebi dodajamo starter kulture oziroma drugače prilagajamo tudi druge tehnološke parametre.

Na tem mestu je treba omeniti tudi splošne razmere v planinskih sirarnah, ki pogosto še vedno ne izpolnjujejo niti temeljnih higienskih pogojev za takšne prostore. Čeprav so te težave skoraj vedno povezane s pomanjkanjem finančnih sredstev za vlaganje v tehnološke prostore, bi se lahko stanje bistveno izboljšalo že z drugačnim odnosom in načinom gospodarjenja.

4 – Prodajalna bovškega sira v Soči
3 – Albuminska skuta, pripravljena za odcejanje

V Zgornjem Posočju se na planinski paši še vedno pase približno 1000 glav goveje živine ter 2000 glav drobnice približno 290-ih rejcev. Obseg planinske paše se je v zadnjih letih zmanjšal tudi zaradi poškodovane infrastrukture v zadnjih potresih.

Do objave publikacije so s pašo mlečne živine prenehali na planinah Duplje, Zapleč, Slapnik, Leskovca ter Krnica. Planini Duplje in Krnica sta bili v letu 2005 popolnoma zapuščeni, na drugih pa se še pase mlada goveja živina ali krave dojlje.

Tudi sicer je rejcev, ki se zanimajo za planinsko pašo, vse manj, čeprav se kmetje odločajo zanjo tudi iz ekonomskih vzrokov, ne samo zaradi tradicije, ki je tu močno ukoreninjena. Kako bi lahko rešili vprašanje delovne sile, ki je ena izmed večjih težav pri nadaljnjem razvoju planin? Menim, da bi se zanimanje za to delo povečalo, če bi bila zagotovljena celoletna socialna varnost potencialnih pastirjev in mlekarjev – ob predpostavki, da se na planinah delno spremeni tudi ustaljeni način gospodarjenja.

S tem bi se ob primerni državni denarni spodbudi povečalo zanimanje za izobraževanje mladih, pa tudi tistih, ki delo sirarja že opravljajo. Pri tem delu je namreč nujno potrebno dopolnjevanje praktičnih izkušenj s primernim teoretičnim znanjem. S tem bi bil izpolnjen eden izmed prvih pogojev za izdelavo kakovostnih mlečnih izdelkov, ki so ali bi vsaj morali biti osrednji cilj gospodarjenja na planinah.

Večina težav je povezana tudi z investicijami v infrastrukturo. Te investicije bi bilo treba dolgoročno načrtovati na podlagi večletnih razvojnih programov, ki bi bili zavezujoči tako za kmete kakor za tiste, ki bi te programe izvajali in podpirali.

Še prej pa je treba izpolniti pogoje za pripravo ustrezne dokumentacije (lastništvo).

Prav tako ali mogoče celo bolj pomembno je tudi odpravljanje tistih težav, ki niso neposredno povezane z denarjem.

Nanašajo se predvsem na zmožnost za sprejemanje novih zamisli, ki nekako ne morejo prodreti v tradicionalno miselnost nekaterih planšarjev. Seveda pa gre prav tej trmoglavi tradiciji zasluga, da so se planine sploh ohranile.

Kot smo ugotovili že pri zgodovinskem pregledu pašništva in razvoju planin, je človek silil više in više v gore zaradi potreb po paši in življenjskem prostoru nasploh. Mlečne izdelke so izdelovali zato, ker se je tam pasla tudi živina in je bil to edini način uporabe oz. konzerviranja mleka. Danes takšnih potreb večinoma ni več, saj imamo kmetijskih površin na pretek tudi v dolini. Res pa je, da si današnji kupci resnično želijo prav tisti planinski sir, izdelan tam nekje v tolminskih ali bovških planinah.

Temeljni namen planinskega gospodarjenja torej ni več sama paša, temveč izdelava kakovostnih mlečnih izdelkov, ki so navsezadnje tudi edini izdelek mlečnih planin, namenjen prodaji in zaslužku. To naj bi bili poleg urejanja infrastrukture tudi osrednji poudarki pri načrtovanju razvoja planin. Povpraševanje po mlečnih izdelkih z naših planin je seveda še vedno večje od ponudbe. Izdelki se prodajajo po razmeroma visoki ceni. To pomeni, da še vedno obstaja trg z visoko plačilno sposobnostjo, ki ceni domačo, zdravo hrano visoke kakovosti.

Povezava s turizmom je priložnost, ki še ni dobila mesta v načrtih za gospodarjenje na naših planinah. Verjetno bi z drugačnimi prijemi, z uporabo že obstoječih turističnih zmogljivosti in načrtovanjem novih ter s

širšo ponudbo mlečnih izdelkov lahko pričakovali boljše čase za naše planine. Tudi pri tem se zdita največji oviri tradicionalna miselnost in strah kmetov pred zahtevnimi in celo motečimi turisti.

Sodobne smernice v turizmu, predvsem podeželskem, nakazujejo, da si bo vedno bolj občutljiv in izkušen gost za svoj dopust zelo verjetno iskal kraje, kjer bo našel raznovrstno gospodarstvo, neokrnjeno naravo in bogato kulturno življenje. Obenem pa se bo vsaj med dopustom odrekel svojemu siceršnjemu življenjskemu slogu in ugodju. Bil naj bi torej pripravljen na prilagajanje in nekoliko odrekanja, zavedajoč se, da je treba spoštovati navade in običaje gostitelja in domačega prebivalstva ter upoštevati njihova čustva.

To je le teorija, ki ji moramo dovoliti, da bo tudi zaživela. Da takšni turisti res obstajajo, se moramo seveda prepričati in jih poiskati ali jim vsaj dovoliti, da se nam sami približajo.

Eden od dejavnikov, ki bo imel odločilen vpliv pri razvoju naših planin, je tudi (ne)urejenost lastniških razmerij oziroma odnosov med lastniki in uporabniki planin.

Planine v Zgornjem Posočju so naselili naši predniki pred tisočletji. Planinsko gospodarstvo se je prebijalo skozi stoletja v različnih okoliščinah. Kljub vsemu je bil ta razvoj ali bolje obstanek odvisen prav od ljudi, ki so tam gospodarili. Tudi razvoj danes in jutri je odvisen predvsem od želja in interesov uporabnikov planin ter od njihovih sposobnosti, da te želje – tudi s zunanjo pomočjo – na različne načine uresničijo.

Literatura

- Cevc, T., 1995: Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah, Znanstveno raziskovalni center SAZU, str.50-63.
- Ferčej, J., Planšarstvo v Sloveniji. Sodobno kmetijstvo 27 (1994), str. 426-430
- Fiscione, A., 1998: Sirarstvo na Tolminskem, Kobarškem in Bovškem.
- Kos, M., 1948: Tolminski urbar iz leta 1377, SAZU, Ljubljana.
- Marsano, M., 1932: I pascoli alpini dell'alto e medio Isonzo, Catedra ambulante d'agricola per la provincia di Gorizia.
- Melik, A., 1950: Planine v Julijskih Alpah, SAZU.
- Spilller-Muys, F., Sustič, J., Presel, I., Pevec, J., 1926: Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah.
- Robič, T., 1984: Gospodarjenje na skupnih pašnikih in planinah Slovenije. Kongres o gospodarjenju na planinah, Ljubljana.
- Rutar, S., 1882: Zgodovina Tolminskega.
- Schlamberger, V., 1994: Planine in posestna struktura kmetij v Sloveniji.
- Tuma, H., Planina Zapotok, Planinski vestnik 1922, str. 157.
- Vodnik: Triglavski narodni park, Bled 1985.
- Vojvoda, M., 1970: Najnovejše spremembe v planinskem gospodarstvu slovenskih Alp. Geografski vestnik 42 (1970). Geografsko društvo Slovenije, str. 61-70.
- Jamnik, P., in Bizjak, J., 2003: Kamenodobno najdišče na planini Kašina pod Krnom; Triglavski razgledi.